

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

אלקנה מרגלית

הזהות והאתוס החברתי של גדוד העבודה**

גדוד העבודה נולד בכבישים ובעבודות הציבוריות. מציאות זו הטביעה בו את חותמה ועשתהו ל'תרבות' ייחודית. בכבישים ובעבודות הציבוריות, מחוץ לכל ישוב, החלה הקליטה של החלוצים-העולים בקנה-מידה יותר גדול, לפי הממדים של אותם הימים, ועוד בטרם היות ההתיישבות בעמק. בכבישים החלו לפעול הקבלנות העצמית של העובדים בהיקף גדול וכן הסקטור המשקי הציבורי של ההסתדרות. אלה היו הניסיונות המאורגנים הראשונים לאחר המלחמה ליצור עבודה ולקלוט את העולים-החלוצים. שם, בכבישים, במסילות-הברזל ובעבודות הציבוריות שנמסרו בקבלנות מאת הממשלה, החל המפעל הקומונוטארי של חלוצי העלייה השלישית ונתגבש רעיון השוויונות, השיתוף והעזרה ההדדית בקנה-מידה שלא נודע מקודם; נוצר הרעיון של הקיבוץ הארצי ומעבר לזה הדמיון של הקומונה הכללית של פועלי ארץ ישראל – השוויונות והחברה הקומונוטארית. היה זה גם ניסיון לניהול עצמי של העובדים בקיצוניות ובליווי תקוות מפליגות שלא חזרו עוד. הגדוד היה ראשון, או בין הראשונים, בחלוצי העלייה השלישית לאקספרימנטציה, בכינון קיבוץ ארצי ובשוויונות, ובמיוחד בהנהגת ניהול עצמי של המשק בידי פועלים בקנה-מידה ארצי.

* המקור: אלקנה מרגלית, 'דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו', שורשים, קבצים לחקר הקיבוץ ותנועת העבודה בישראל, א' (עורך שלמה דרך), מכון טכניקן לחקר ולימוד הקיבוץ – הקיבוץ המאוחד, תשל"ט (1979), עמ' 25-53.

** מאחר והפרק שלפנינו הוא חלק מחיבור מקיף יש להסביר את המושג 'דמיון' או 'הכושר לדמיון' כפי שהוא משמש כאן. המושג 'דמיון' אינו מתפרש כאן כ'אילוורי', 'השלייתי' או 'הזייתי' – היינו, כמנותק מן המציאות, אלא כמובן מורכב, המאחד בתוכו את המשמעויות של המושגים הלועזיים: imagination, anticipation, expectation (ציפיות, תקוות, פרספקטיבות), וכן את המושגים פרוייקט ובחירה בלשון האקזיסטנציאליסטים. תנועות חברתיות, כמוהן, כפרט בהיוו האישיים, ניצבות, לדעת המחבר, בפני מצבים של ודאות וחרדה, משום שאין הן יכולות לחזות את המציאות ואת המתהווה במלואם ובבטחון, והן נאלצות לדמיין פרספקטיבות ואפשרויות, לבחור בין ברירות ולהכריע בכוונות ציפיות והשלכות לעתיד. הדמיון כמובן זה יוצר מציאות. הנחות אלה, המנחות את המחבר בהסברת תנועות חברתיות, הובהרו בהרחבה במבוא לחיבור השלם.

אמנם, רעיון השוויוניות, השיתוף והעזרה ההדדית אפיין כמעט את כל חברת הכבישים, אך מבחינת ההתמדה והדבקות, ללא פשרות, ברעיון הקומונה הכללית בהיקפה הארצי, היה הגדוד ראשון בתנועת העבודה העברית בארץ, וגם יחיד, והתנסותו בהגשמת הרעיון ראויה לעיון מדוקדק.

הדבר היה בחזקת כורח המציאות, אבל היה זה כורח רק משום שהנושא האנושי נתרכז בכבישים דמיין לעצמו כך את המציאות, ראה אותה בפרספקטיבה כזאת לאור מיון כזה, והגיב בצורה זו על התנאים הנתונים. לגבי נושא אנושי אחר, בעל כישורים ותכונות אחרות, לא היה הדבר בחזקת כורח. מבחינות מסוימות לא היה הגדוד כורח מציאות, ולא עוד אלא שהיה ניסיון בטרם עת, כלומר, הוא קם בתנאים שלא איפשרו הגשתם של אידיאל ודמיון כה נלהבים כקומונה כללית. מכוח הדמיון התפתחה אקספרימנטציה חברתית שנועדה למצוא צורות קליטה וארגון, כפי שהותוו בכבישים ובעבודות הציבוריות. המאמץ של ציבור העובדים הקטן ושל החלוצים-עולים ליצור, למרות כל התסכולים, מקורות קיום לעובד העברי, להיאחו בארץ, לכבוש עבודות ומקצועות שלא ידעו מקודם, לטפח מקורות ארגון ומינהל המבוססים על אימון הדדי ואחריות חברתית – אלה הדברים העיקריים המקנים לגדוד העבודה זכות ראשונות, מכל מקום במה שנוגע לעלייה השלישית, ומעמד של ראשונים באקספרימנטציה החברתית והקומונוטארית בארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה. זאת גם תרומתו של הגדוד לעיצוב הקונסטרוקטיביזם הציוני-חלוצי במובנו הרחב, שהיה ונשאר עשרות בשנים יסוד כוחה ויסוד מחשבתה ותרבותה של תנועת עבודה בארץ, תוך התמרדות נגד החוגים בהסתדרות הציונית שחשבו כי אפשר לבנות את הישוב היהודי בארץ מלכתחילה כעסק מסחרי, על יסוד של שיטות היוזמה החופשית, המסחר והרווחיות. באקספרימנטציה זאת החלה, לאחר מסירת המנדט לבריטניה, האוטופיה של החלוצים מן העלייה השלישית ושל הצינונות לאחר המלחמה.

כדי להבין תופעות אלה חייבים אנו לראות נגד עינינו את חברת הכבישים והעבודות הציבוריות, וכן את התגובות שהתעוררו כאשר ציבור אנושי, בעל תחושות ותפיסות כפי שאפיינו את החלוצים מן העלייה השלישית, נקלט במציאות הזאת.

א. 'חברת' הכבישים והעבודות הציבוריות: האקולוגיה של דמיון חברתי

המושג 'חברה' אינו הולם אולי את ההווה החברתית שנוצרה בכבישים ובעבודות ציבוריות. היתה זו יותר התקהלות מאשר התחברות, או מאשר 'קהיליה', כלשון השומר-הצעיר בימים ההם – אף הוא בכבישים ובעבודות הציבוריות.

היתה זו התקהלות ארעית, מתחלפת, ניידת, במצב של אטומיזציה, ללא הרגלים ומוסכמות של קבע, המהווים כוח מלכד ומסגרת משמרת בכל חברה שיש בה מידה כלשהי של יציבות. בכל זאת לא היחיד או הבודד היו נושאי התקהלות זו, אלא הקבוצה או החבורה, אולי גם

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

החברותה המצומצמת במספרה. במכתבו מתחילת נובמבר 1920 מתאר ברל כצנלסון את חוויית הכבישים לאמור:¹

שש מאות פועלים מהם ותיקים ומהם שעלו עתה מהאניה, מהם אנשי טבריה ומהם ספרדים וחיילים משוחררים [מהגדוד העברי - א.מ.], צעירים וצעירות פורחים ורעננים מכל העולם: מקרים, מליטא, גליציה, גרמניה, פולין ואוקראינה פזורים כאן על פני הדרך חבורות חבורות... העבודה נעשית ברובה על-ידי חבורות, אם קטנות ואם גדולות, בקבלנות, לאמור לפי המטר המרובע וכדומה.

ובקונטרס משנת תר"פ (1920) נמסר:²

ההנהלה נמנעת עד כמה שאפשר מלמסור עבודה ליחידים ומשתדלת למסרה לקבוצות, המסדרות לשם קבלת עבודה זו או אחרת ואחראיות באופן קיבוצי על מילוי העבודה.

הקבוצות עצמן מתאגדות לריכוזים גדולים יותר, ל'גדודים', (המדובר בכביש טבריה-צמח לפי המוצא (הארץ או העיר) או באורח מקרי, בהתאם לאפשרויות העבודה העובדים מרוכזים במחנות. בתחילה גרו הפועלים על כביש טבריה-צמח בטבריה עצמה, אולם עם הספקת אוהלים ומצרכי מזון על-ידי הממשלה, הסתדרו המחנות מחוץ לעיר. הם מתארגנים, נודדים ממקום למקום וחונים בחוץ, לפי אפשרויות העבודה,³ שלא בתחום הישוב הוותיק בארץ. הקבלן, כלומר הסתדרות הפועלים החקלאים והמפלגות, חסרו לו הכישורים והידע לניהול

משק:

לא הון, לא ידע טכני, לא ידע מנהלי ולא כוח-אדם מיומן, לא המכונות הדרושות, לא חבר עובדים טכניים, לא גרעין של פועלים בעלי מקצוע... ההסתדרות קבעה קבוצה קטנה של פועלים בעלי מקצוע... ההסתדרות קבעה קבוצה קטנה של חברים ותיקים [הדגשתי - א.מ., היינו אנשי העלייה השנייה] לנהל את העבודה ומשכה אליה כוחות טכניים [מהנדסים בשכר - א.מ.]. הממשלה היתה צריכה לספק אוהלים, כלי-עבודה, פסי-ברזל, צורכי מזון, שמיכות וכדומה ומכל אלה סיפקה רק חלק. שכר-העבודה נפרע לאחר זמן, לאחר מסירת העבודה שנעשתה. ההסתדרות נאלצה לתת מפרעות, ערבויות והיה צריך בהון חוזר להחזקת הפועלים ולקניית כלי-העבודה אשר אינם בידי הממשלה, קרנות משלה אין להסתדרות... את הכסף לערבויות והון מוגבל למחזור הלווה לנו ועד הצירים... נרויח או נפסיד זה ענייננו אנו.⁴

1. ב. כצנלסון, 'מכתב מכנרת'. כ"ו חשוון תרפ"א, כתבים, כרך א', עמ' 318 ואילך.
2. קונטרס מ"ה, כ' אב תר"פ (20 ביולי 1920).
3. קונטרס מ"ה, ה' תר"פ.
4. ב. כצנלסון, שם.

ד. רמז לא הבין בהנהלת משק שכזה יותר ממנחם אלקינד, ונתן חרובי לא היה יותר מומחה בניהול מיצחק לנדוברג (שדה). כל התחומים היו בחזקת התנסות – אקספרימנטציה ראשונה של פועלים בניהול משק, בארגון העבודה ובמימון; וזאת, בגלל היעדר גורם אחר לקליטת העלייה החלוצית הפורצת.

ב. כצנלסון פסק בפשטות: 'העבודה מתנהלת לא על-ידי בעל בית, לא על-ידי קבלן, ללא כל עזרה של משגיחים, בלי מנגנון'. אבל הדברים לא היו פשוטים ואידיאליים. בטבע הדברים התעוררו מיד בציבור כה הטרוגני השאלות של יחסים בעבודה, קומוניקציה ויחסי-אנוש וכן שאלת הניהול שהועמדה לפני הפועל העברי עוד בימי העלייה השנייה, היינו: ניהול עצמי ואחריות עצמית של העובדים, או ניהול על-ידי מנהלים, משגיחים ומנגנון. שאלה זו שבה והועמדה בכבישים ובעבודות הציבוריות, לרבות עניין התמריצים של העובד ויחסו לעבודתו. אכן, הכל היה במצב של אקספרימנטציה בהתקלות זו של ציבור ער, תוסס ובעל-דמיון. בקרב הקבוצה הקטנה של חברים ותיקים ואנשי העלייה השנייה שנקבעו לנהל את העבודה, ושהיו רחוקים מהבנת הפעולה הניהולית התפתחו מגמות, שבהפרזה ובלשון ימינו נוכל לצייגם כמינהליות.

במכתבו של מ.א. תומשוב, ששימש כמנהל עבודה (המכתב הוא בלי תאריך, כנראה מתחילת העבודה בכביש),⁵ התאונן הכותב על ריכוז הפועלים בחמי-טבריה במחנה אחד, שהוא 'אסון לעבודה וגם לפועלים', כי הם מתרגלים לא לעבוד. הוא הציע לחלק את הפועלים לשניים או שלושה מחנות של 100 איש בערך, כך שעל כל מחנה יהיה ממונה אחד והאנשים יהיו תמיד קבועים; כל מחנה יחיה את חייו כמעט בנפרד – משמע, שכל מחנה יהיה לו תדר-אוכל מיוחד, אף כי את האוכל יקבלו מן המטבח הכללי. 'לכל מחנה יהיו גם המורים שלו [לעברית – א.מ.], כך אפשר יהיה להתרחק מאותה הדמורליזציה השוררת עכשיו במחנה המרכזי'. ליפמן לוינסון מצריפין, מן הצד השני – כלומר לא מצד המנהלים – מבקר אף הוא את הסידורים המכריחים כל אחד לאכול במטבח הכללי ולקנות ב'המשביר', כי המטבח הכללי מוכרח, מחוסר כסף, להסתפק במה ש'המשביר' יכול לספק. המטבח הכללי במחנה של 200-300 איש הוא, לדעתו, יותר יקר בדרך כלל מהמטבחים הקטנים המשרתים 20-40 איש. במטבחים הגדולים יש תורים. האכילה גוזלת לפעמים שלוש וחצי עד ארבע וחצי שעות. החברים, מוסר הכותב, רוצים לסדר לעצמם מטבחים שלא יגזלו את כל שעות המנוחה' ואף מתנגדים שיכפו עליהם להשתמש במוסדות (של המחנה, כנראה). יש מי שטוען 'קחו ממני מסים אך את סידור חיי תמסרו לי לעצמי'.

פרטים אלה הובאו כדי להמחיש את 'איכות' החיים במחנות. התלונות מצד המנהלים על השתמטות מעבודה, אי-יעילות, חוסר יחס מצד הפועלים לרכוש הציבור ו'דמורליזציה' חוזרות במכתבים ובעדויות של מנהלי העבודה, וכן סירובם של פועלים ללכת לעבודה

5. תיק ארכיון העבודה, VI/1/124.

6. הפועל הצעיר מס' 33/34, עמ' 4-8, 7 יולי 1921.

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

בכבישים. נתן חרובי ממנהלי הכביש מציין, כי קשה להשיג פועלים לכבישים, למרות מאות הפועלים שנכנסו לארץ.⁷ באותו גיליון של ה'קונטרס' מציין עולה חדש בשם ד.ו. את הרתיעה של העולים החדשים מעבודה בכבישים ואת התעמולה המתנהלת ביניהם. ב־18.8.1920 מודיע יקותיאל (כנראה בהרב) במכתב מכביש טבריה-צמח, כי בכביש עובדים 230 איש וכי דרושים מיד עוד 300 פועלים.

אבל רק קרימאים או רוסים ולא פולנים, קיבלנו טראנספורט של 40 איש בקירוב מהפועל הצעיר פולנים, ואנו קורעים את שערות ראשינו – עצלות, גניבות, גידופים לא פוסקים. נוצר יחס של בוז בין שני הסוגים הללו.⁸

אפילו היתה בדברים אלה הפרזה, ואולי עוינות, – מתברר מן האמור, ללא ספק, כי פועלים-עולים לא רצו ללכת לכבישים וכי היחסים בין פועלים שמוצאם שונה היו מתוחים. על עובדות אלה העיד גם אלקינד.

מן האמור עד כה כבר אפשר להסיק, כי בשטחים שונים שרר קולקטיביזם, שהיה בחלקו דבר שבמודע ובמתכוון ובחלקו בא מחוסר ברירה, בעיקר במקומות שהיו מרוחקים מכל ישוב. היה זה קולקטיביזם של אביונות, וכמה מגילוייו עוררו התנגדות, כמרומז לעיל. שאלת הניהול התעוררה מיד עם התחלת העבודה. תומשוב, כאמור, ואחרים מבין מנהלי העבודה בכבישים דגלו במה שכונה הנהלת ממונה.

י. גרפינקל כתב עוד בי"ד אלול תר"פ (28 באוגוסט 1920) לבהרב כי הצדק עם נתן חרובי שדרש:

הנהלה מנוייה מצד מרכז ההסתדרות [החקלאית – א.מ.]. לו היינו מוסרים את העניין לעובדים עצמם אף פעם, נדמה, לי, לא היתה יוצאת שום עבודה לפועל.⁹

דעות אלה חוזרות ונשנות מצד מנהלי העבודה.

אולם ליפמן לוינסון מצריפין מציין מאוחר יותר,¹⁰ כי ההנהלה הממונה מלמעלה מעוררת:

התנגדות... בין הפועלים... חיכוכים והאשמות הדדיות... המנהל נעשה זר למחנה ולפעמים נוצרת תהום בינו ובין הפועלים... ההנהלה המנוייה מחלישה את רגש האחירות של החברים במקום.

הרי גם ברל כצנלסון ציין במכתבו הנ"ל כי 'נדרשת הרבה מסירות ומידה רבה של טאקט, כדי שהפועלים החדשים יבינו את ההבדל בין הנהלה משקית עצמית של הסתדרות הפועלים לבין קבלנות פרטית'. לוינסון דורש למסור את העבודה לא לקיבוצים, שחבריהם נתקבצו

7. קונטרס ב', י"ג אלול תר"פ (27 באוגוסט 1920).

8. ארכיון העבודה, תיק 124/IV/2.

9. שם.

10. הפועל הצעיר מס' 34/33, 7 ביולי, עמ' 4-8.

במקרה אלא לקיבוצים 'שהתארגנו לשם קבלת עבודה ומילויה'. הקיבוץ יסתדר בתוך חבורה או גדוד בצורה אחרת, יקבל את העבודה על אחריותו ויבחר מתוכו הנהלה לביצוע העבודה.

גם המוסד הראשי, המנהל את העבודות הציבוריות, צריך להיות נבחר. לא מרכז ממונה על-ידי ההסתדרות אלא ועד מרכזי נבחר על-ידי כל עובדי העבודות הציבוריות בארץ ואחראי לפניהם... הנהלת כל העבודות הציבוריות צריכה להימצא בידי העובדים בהן.

אולם גם מצד מנהלי העבודה מציין י. גרפינקל באותו מכתב מ"ד אלול תר"פ (28 באוגוסט 1920), כי יש צורך בוועד פועלים בעל השפעה כדי שהוא יקל על ההנהלה. ממכתבו אנו למדים כי אסיפת הפועלים בכביש טבריה צמח בחרה ועד של 7 חברים שארבעה מהם – מן הקרימאים. השניים שקיבלו את רוב הקולות הם י. לנדוברג (שדה) ורוזנבלום מאנשי הגדוד – סימן כי גם התבלטו בין הפועלים. נתן חרובי מציין כבר בתחילת אלול תר"פ, כי העבודה מתנהלת על-ידי ההנהלה שנבחרה על-ידי ההסתדרות החקלאית – היינו נתמנה על-ידיה, בצירוף שני מומחים טכניים, יחד עם ועד הפועלים שנבחר מתוך העובדים.¹¹ התלונות הנ"ל מוזכרות גם ב'הסולל', הביטאון של הפועלים בכבישים שהוצא אף הוא בהשראת הגדוד.¹² נאמר שם כי 'ההכרה...נפוצה בין החברים, ואפילו העומדים בראש, כי אין בארץ עבודה היכולה לשאת את עצמה', על כן דרושה תמיכה מבחוץ. מסתבר אפוא שהפועלים ברובם לא ראו אפשרות של קיום מעבודתם הם ללא סיוע. הפתרון ש'הסולל' מציע, דומה לדבריו של לוינסון 'להשאיר למשרד את התפקיד של מקבל העבודה [שימסור אותה – א.מ.] לקיבוצים על-פי תנאי החוזה המתוקן על יסוד השוואת המחירים'. היחסים בין הפועלים לבין ההנהלה ולבין אנשי גדוד העבודה לא היו אפוא מן המשופרים.

מסתבר שהרעיון של ניהול עצמי, כמוהו כניצני הקולקטיביזם, נולד בחלקו במודע ובמכוון ובחלקו מתוך הכרה. אולם התגובות הרגשיות של הפועלים בכבישים ויחסם לעבודה וכן מיעוט התוצרת באו גם משום שלקבלן הציבורי, היינו ההסתדרות החקלאית, לא היה, כמתואר על-ידי ברל כצנלסון, הון חוזר להחזקת הפועלים. שכר העבודה נפרע באיחור, לאחר שכל העבודה נסתיימה, והפועלים חיו על מפרעות. הפועל לא ידע בעצם מה שכרו, ולא ידע אם הוא משתכר כדי קיומו, או שהוא חי מעבר ליכולתו. במצב כזה לא היה אפשר אפילו לחלום על הנהלה רציונלית ומשקית. לא ייפלא, אפוא, כי הפועלים הציגו דרישות מופלגות ללא כל יחס למצוי. זו היתה אחת הסיבות ליחסים שנתערערו. 'הסולל' מציין במאמר הנ"ל, כי הפועל אינו יודע את חשבונו ואינו מרגיש בדאגה המוטלת עליו. הוא סומך על מוסד העומד מחוצה לו. ואילו ליפמן לוינסון דורש בפירוש 'סידור חשבונות ותשלומים קבועים', כי במקומות רבים אין הקבוצות יודעות במשך חודשים את מצבן ו'רק אחר-כך מתגלה [שהן] בדפיצטי'. ובינתיים נדדו הקבוצות למקום אחר או התפורו 'והגרעון עבר למרכז'. האנשים אינם מתאמצים בעבודה בנימוק שכסף לא יקבלו במילא והאוכל

11. קונטרס, ג', י"ג אלול תר"פ (29 באוגוסט 1920).

12. העתק המאמר בהפועל הצעיר, 22 ביולי 1920.

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

ייתכן להם בין כך ובין כך על חשבון ההסתדרות. היעדר תמריץ בצורת תשלום שכר לפי המאמץ, היה אחד המכשולים הקשים של משק הפועלים העצמי בראשית דרכו, ואחת הסיבות לגרעונות שרדפו כסיוט את הנסיון הראשון לקיים משק פועלים בקנה-מידה גדול; והם אשר שיבשו את דרכו של הגודו. י. סוקר (י. לופבן) מציין בהפועל הצעיר¹³ את הכישלון של

הנסיון הראשון הזה על-ידי ציבור הפועלים... של הקואופרציה הבלתי-תלויה... [שהיתה - א.מ.] צריכה להיות דוגמא של הצלחה אשר תצדיק את תביעותינו לבנין הסוציאלי של ארץ-ישראל, ואשר תוכיח את כשרוננו לסדר את העניינים שלנו מחוץ לאורגניזציה המוצלחה של המשק הקפיטליסטי והאיניציאטיבה הפרטית. גם ב'המשביר' ובקופת-חולים חוסר ההצלחה מנקר את העניינים.

אכן, סיכום קודר. היה זה לא רק ניסיון ראשון ליצירת סקטור משקי ציבורי ועצמאי של העובדים, אלא גם הניסיון הראשון המאורגן, לאחר המלחמה, לקלוט עולים-חלוצים במספרים גדולים יותר, במאות ובאלפים ולתת להם אפשרות קיום.

מבחינה זו, הצביע הכישלון הזה שוב ושוב על הבעיה היסודית: היעדר אפשרות לקיום פועלי-יהודי בארץ, כמו שהיה גם לפני המלחמה.

יתכן כי כל מה שנאמר לעיל על יחס בלתי-אחראי מצד הפועלים לעבודה היה נכון. אפשר לתאר שצעירים אלה, שירדו זה עתה מן האניות ושלא טעמו מימיהם טעם עבודת-כפיים, מצאו את הוויית הכבישים כבלתי-נסבלת, אך ברל כצנלסון מעיד גם על הקבוצה הקרימאית, מתלמידיו של יוסף טרומפלדור, ש"תפסו את העניין כהלתו והתמסרו לו", והם לא היו היחידים. אכן גם י. סוקר אינו מתעלם מן התנאים המכשילים: התחרות של קבלנים פרטיים, בתוכם ערבים מצרים

שלושתם לגיון העבודה המצרי [היינו, פלחים שהובאו ממצרים - א.מ.] ככל אוות נפשך, נשים וילדים... הקבלנים פועלים מלגיונות העבודה המצריים הזולים אינם צריכים לא חבר עובדים טכניים, לא גרעין של פועלים בעלי מקצוע.

כעדותו של ב. כצנלסון במכתבו הנ"ל.

השלטונות הבריטיים ודאי שלא הקפידו על סטנדרטים סוציאליים. עם אלה צריך היה להתחרות החלוץ העולה ממזרח-אירופה. גם קבלנים יהודים פרטיים בכבישים לא החזיקו מעמד, ואילו הקבלנות של ההסתדרות סבלה מחוסר אמצעים עצמיים והון חוזר. עם ישראל לא השכיל לספק לחלוציו המתפרצים אפשרויות קיום כדי הצורך המינימלי. היתה 'אבטלה סמויה', שנבעה מן הצורך לקלוט חלוצים בכבישים מעבר לדרוש, כי לא היו מקומות קליטה אחרים. לכך נוסף חוסר הניסיון, הידע וההכשרה לניהול בקנה-מידה כזה. והרי עדות אחת מני רבות, מצד מנהלי העבודה: במכתבו של בהרב מן ה-27.10.1920 אל נתן חרובי נאמר:¹⁴

13. הפועל הצעיר, מס' 34/33, 7 ביולי 1921, עמ' 3-4.

14. ארכיון העבודה, תק 2/IV/124.

המצב גרוע מאוד. אין איפה לאכול. הפרודוקטים בגדוד אין להם מחסה. הפחמים והעצים בחוץ. החברים יחפים וערומים, מחסור באוהלים. התקפה עצומה מוכרתה להיעשות על ידי המרכז החקלאי של ועד הצירים בירושלים. אם לא יתנו את כל הכסף המחזורי הדרוש לקבלת העבודה ובייחוד הבארקות [הצריפים] והעזרה המדיצינית...

בהרב מציע להתזיר את החוזה (המדובר כנראה, בכביש טבחה). התלונות על היעדר עזרה רפואית עד כדי סכנת חיים, מרובות. אמנם, יש גם עדויות הפוכות, לפי הזמן והמקום, אך יתכן כי התמונה הכללית לא היתה רחוקה מן המתואר.

אין תימה, כי דווקא במציאות זו של עוני וניכור וחוסר פרספקטיבה הניעה אנשים חלוצים אלה, צעירים תוססים, בעלי דמיון, מודעות ורגישות חברתית לחפש צורות חדשות של ארגון, ניהול ועבודה, וכן צורות חדשות לייעול, הגדלת התפוקה, סידור החשבונות וכו' בדרך של אקספרימנטציה חברתית בלתי־פוסקת, על יסוד של אחריות עצמית ושוויונות, מן העוני ומן הדמיון של הנושא האנושי המיוחד הזה צמח האקספרימנט, ובמחסור הכללי רווחה שאיפה ל'השוואת המחירים'. כבר נאמר כי העבודה נעשתה ברובה בקבלנות 'לפי המטר המרובע וכדומה'. ממילא מובן, כי היתה תלות בגורמים שמחוץ לחריצות של היחיד או הקבוצה העובדת, כגון טיב הקרקע שצריך היה להכשיר, הכלים שסופקו לקבוצה הקבלנית, תנאי האקלים, התחלואה וכדומה. מכאן צמחה הדרישה להשוות את מחירי העבודה הקבלניים וכן גם לשוויון השכר בין העובד הפשוט והמקצועי, שהרי דיפרנציאציה מקצועית בקרב חברות העבודות הציבוריות היתה מעטה. גם ציבור העובדים בעבודות אלה היה עדיין מצומצם למדי והיה בכך כדי לאפשר אקספרימנט שוויוני מעין זה במחירי קבלנות. הטכניקה של ההשוואה הוגדרה במועצה השנייה של פועלי העבודות הציבוריות (העקרון עצמו הונהג קודם לכן במועצת ההסתדרות הכללית) בה' אב תרפ"ב (30.6.1922), ב'חוקה של השוואת המחירים'. לפי חוקה זו:

מחירי העבודה [לקבוצות - א.מ.]. נקבעים בגבולות הסכום הכללי של ההכנסות לפי מחירי החוזים [כנראה, של המשרד לעבודות ציבוריות עם מספקי העבודה, הממשלה והצבא וכו' - א.מ.]. אחרי ניכוי מספר אחוזים לקרן המילואים - על יסוד תנאי המקום, בכלכלה ובאקלים... ועדת השוואת המחירים עוברת בכל מקומות העבודה ומסדרת הצעת מחירים לכל העבודות. בתור רווח בינוני במקום רגיל נקבע מחיר של 35 ג"מ [גרושים מצריים - א.מ.]. ליום.¹⁵

העיקרון הזה הופיע בנוסחאות שונות, אך כנראה לא הגיע לכלל הגשמה, מאחר שבמילא לא שולם שכר אלא במקדמות ולעתים לא ניתן כלל במומן, והחשבון הסופי נודע רק לאחר גמר העבודה. בתנאי הגרעון והיעדר הנהלת־חשבונות ומאזנים מסודרים, כאשר 'המאזן הסופי' לא נודע זמן רב, קשה היה להסדיר את השכר. מעדותו של מנחם בדר, שהיה חבר

15. פנקס הסתדרות העובדים הכללית, הוספה ז', ירושלים, שבט תרפ"ג (ינואר-פברואר 1923).

ועדת ההערכה, ומדברים שהושמעו במועצה הקבועה של הסתדרות הבנין בתרפ"ג בירושלים (דצמבר-ינואר 1922-1923),¹⁶ אפשר להסיק כי הניסיון לא הצליח. אמנם, הלל דן היה אופטימי, אך לא כן הדוברים האחרים במועצה. ברם, הרעיון של ההשוואה נתקדש והיה למטרה ולערך מקובל זמן רב, כשם שנתקדש גם הרעיון של ניהול עצמי של עובדים, שאף הוא נתקל בקשיים רבים. טבנקין, למשל, ציין במועצה של הסתדרות הבניין בתרפ"ג, כי בכל המועצות 'השתדלנו למצוא דרכים להגשמת ההשוואה, ואם גם לא הצלחנו, הרי היה לעיקר הזה ערך מוסרי-חברתי'. על כן התנגד לזניחת הרעיון. למותר להדגיש, כי רעיון ההשוואה של המחירים לא חייב ולא היה קשור בשותפות-אספקה, או בעזרה הדדית במקרי אבטלה, מחלה ושאר סיכונים. הוא גם לא חייב קופה משותפת ולא כל שכן קומונה, או קומונה כללית, ואפילו לא שוויון בחלוקת ההכנסות בקרב הקבוצה הקבלנית עצמה. יחד עם זאת היתה השוואת המחירים תפיסה שוויונית מקובלת בתוך הסתדרות בשנות העשרים הראשונות, לפחות בחזקת הלכה ושאיפה (מנהלי העבודה בכבישים והמומחים הטכניים לא נכללו בהשוואה המוצעת).

למרות תחושת המשבר של י. סוקר, כפי שהתבטאה בדבריו שהובאו לעיל, והמכשולים שתוארו; למרות העוני והניכור, וחרף העובדה שהמטרה היסודית של משק הנושא את עצמו ומאפשר קיום לפועליו מעבודתם לא הושגה - למרות כל אלה עלה משק הקבלנות העצמית של הפועלים בתוך תקופה קצרה על ממדיהם של כל הניסיונות הקודמים לכינון משק עצמי של הפועלים ושל הקבוצות החקלאיות, בכבישים נעשה הניסיון המקיף הראשון למשק עצמי, ארגון עצמי ומנהל עצמי של הסתדרות הפועלים ושל המפלגות. הונח היסוד לסקטור המשקי הציבורי של הסתדרות - למשק הפועלים. יוזמתם של הפועלים היתה בעצם יוזמה לאומית שלא ננקטה על-ידי המוסדות הציוניים, אשר ניסו לבלום את העלייה באוקטובר 1920 וחששו מנטל עלייתם של מחוסרי אמצעים.

הכבישים הגדולים ויתר עבודות בתקופה זו (מאמצע 1920 עד 1 באפריל 1922) שימשו מקלט עבודה במשך שנה וחצי ליותר מ-2000 עובד וגשר-מעבר למקצועות עבודה שונים לעוד 2000 איש. כאן קיבלו 3000-4000 פועל חינוך ראשון בעבודות החפירה, החציבה, המילוי, הריצוף... בעבודות אלו נצטרפו ונתגבשו הכוחות הקיבוציים החדשים ההולכים לכיבוש ולהם עמדה רבת ערך בתנועת התיישבותנו החדשה... [מכאן - א.מ.] עברו לעבודת הבניין ולחקלאות.¹⁷

כאן ראשית ההתהוות של מקצועות חדשים ביישוב היהודי. היקף העבודות בתקופה זו הגיע ל-200 אלף לי"מ בקירוב.¹⁸ הגירעון הגיע לסך 25 אלף לירות, בזה 14,000 לירות הלוואה של ועד הצירים לסידורים ראשונים ולהון חוזר. אכן, הגירעון היה הסיוט התמידי שרביץ על

16. שם, עמ' 221.

17. פנקס הסתדרות העובדים הכללית, ירושלים, שבט תרפ"ג, ינואר-פברואר 1923, עמ' 2.

18. שם.

הפועל העברי בארץ-ישראל ולא סר ממנו. אולם כבר ב־1920 הוכח כושרו של ארגון הפועלים הרופף ליוזם באופן עצמאי ולבצע, מבלי לחכות להסתדרות הציונית, עבודות בהיקף של כ־200 אלף לירות – סכום שהשתווה לשליש מן התקציב הציוני כולו בימים ההם – ולקלוט עליה של כ־2000 איש, בתנאים של אבטלה סמויה, בעוד שהעזרה מועד הצירים היתה מועטה. כל אלה הם אות ועדות ליוזמה העצמית ולתעוזה של ציבור עני ומעונה זה, ואין הם בבחינת כישלון כתחושת בני הזמן. אדרבה, הם סימן לבאות.

הגירעון מוסבר ב'פנקס' במיעוט התוצרת של תקופת ההסתגלות לעבודה, בהוצאות לסידורים במחנות, העברת אנשים וטלטולי הפצים וכלי עבודה, שגגות המדריכים והמנהלים, מחסור במהנדסים מומחים, מחלות, גשמים ועל כולם – ריבוי הנמצאים בעבודה במחנות על המספר הטבעי הדרוש אשר תוכל העבודה שאתו'. היה זה המחיר של קליטת עולים והתנסות בניהול משק, בהכשרה מקצועית ובפיתוח מבנה מקצועי חדש של ציבור העובדים, ואולי גם לקח אנושי לגבי פיתוח ארצות נחשלות. באקולוגיה חברתית ותרבותית זו נולד גדוד העבודה ורק לאורה אפשר להבין את כל מהלך התפתחותו המיוחדת במינה עד סופו הטרגי.

בכבישים ובעבודות הציבוריות התפתחה בראשית שנות העשרים ובצורה שלא ציפו לה משום צד, 'העבודה המעשית' של הציונות, אשר לה הטיפו הפועלים בקונגרסים השונים עוד לפני המלחמה ולאחריה. כאן נעוצים שורשי הקונסטרוקטיביזם הציוני החלוצי – בהיקף גדול לעומת התקופה שלפני המלחמה – שהיה מסימניה הייחודיים של תנועת הפועלים העברית במשך עשרות בשנים, סוד כוחה המיוחד בהסתדרות הציונית וסוד דרכה המיוחדת.

'העבודה המעשית' הציונית בארץ בשנות העשרים הראשונות קיבלה למעשה את הצורה של הקונסטרוקטיביזם הציוני החלוצי, היינו של היוזמה העצמית והמשק העצמי של הפועלים – וראשיתה בקבלנות העצמית של הפועלים. כאן, בסקטור הציבורי המשקי של ההסתדרות, נולדו הגרעינים של 'הקיבוצים הארציים', שבהם נקלט חלק ניכר ואקטיבי של החלוצים-העולים. כאן נוצרו עובדות, חוויות, גרעונות והתנסות ראשונה של חלוצי גדוד העבודה. כאן נרקמה מסכת יחסים ביניהם לבין הוותיקים ולבין אנשי סביבתם, וכאן נוצר אותו משקע חברתי-חוויתי מיוחד, שקבע אולי את גורלו, מהלכו, מושגיו ודימויו של גדוד העבודה והמשמעויות שהוא שיווה לניסיונו הוא ולבני סביבתו. כאן גם הוגדרה לראשונה זהותו הקבוצתית, נוצרו זיקות ההזדהות הקבוצתית שלו, והוגדרו האידיאולוגיות והאוריינטציות לעתיד.

ב. גדוד העבודה: ממסורת 'החלוצי' לקומונה כללית של העובדים בארץ-ישראל

כמחצית השנה לאחר ייסודו של הגדוד ביטא אלקינד את מהותו ותודעת זהותו¹⁹ במשפט אחד: 'בגדוד יש חינוך לחלוציות'. אכן, היעדים שהעלה אלקינד על נס לא היו אלא התפיסות

19. מ. אלקינד, 'גדוד העבודה ומטרותיו', הסולל, מס' 4, ו' ניסן תרפ"א (15 אפריל 1921).

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

והתחושות שפותחו ב'החלוץ' הרוסי בפגישתם הראשונה של צעירים אלה עם מציאות הכבישים בארץ. והרי היעדים שהתווה:

א. ניהול עצמי של פועלים על יסוד דמוקרטי, ארגון עצמי ופיתוח היכולת של 'פרודוקציה מאקסימלית', לשם 'הגשמת שאיפתנו הכללית לעבוד', היינו: לפי האידיאל החלוצי של הפרודוקטיביזציה [הדגשתי - א.מ.].

ב. כיבוש ענפי עבודה חדשים בדרך של 'התמכרות חלוצית'.
ג. משמעת חברתית.

ד. 'תפקידי הגנה בלי עזרה מן החוץ' [הדגשתי - א.מ.].

ה. קופה משותפת - היינו: חיי קומונה לפי המושג המעורפל של קומונה שכבר טופח ב'החלוץ'.

בסיכום: 'יצירת טיפוס עובד חופשי, בונה הארץ ומגינה' - הכל ברוח הערכים של 'החלוץ' והדעות שהתגבשו עוד ברוסיה, לרבות, כמובן, תוספות ושינויים מסוימים על-פי הניסיון והמגעים בארץ. למותר לדמיין ולשאול, האם היתה קמה תנועה בדמות גדוד-העבודה לולא נקלטו החלוצים האלה בהווי ובחברה שנוצרו בכבישים ובעבודות הציבוריות? מכל מקום, הגדרותיו של אלקינד היו ניסיון לענות על הבעיות שנתעוררו באקולוגיה החברתית-תרבותית של הכבישים, כמתואר לעיל, לפי הפרספקטיבה והמסורת שטופחו ב'החלוץ'. והרי מה שהוא כותב:

צריך לחנך עובד חופשי היודע להוציא לפועל כל מיני עבודות ואפילו גדולות ומורכבות בכוחות עצמו בלי מנגנון... מיוחד של פקידים, מנהלים ומשגיחים על גבי מחנות העובדים... [ולשם - א.מ.] הגשמת שאיפתנו הכללית לעבוד. הניסיון של המהפכה הרוסית הראה לנו, כי אחד המכשולים הכי גדולים בדרך שחרורו של העובד הוא אי-כשרונו לארגן עבודה פרודוקטיבית רחבה בכוחות עצמו. ואם רצוננו לבנות ארץ-ישראל עובדת על יסודות חברתיים חדשים, עלינו קודם כל להכשיר את עצמנו לארגון עצמי בשביל צורכי עבודתנו.

המונח 'ארץ-ישראל עובדת' היה מקובל ב'החלוץ' כבר שנים; ודאי שהיה שכיח באחדות-העבודה ובתנועת העבודה כולה בתקופה זו, בנוסחים שונים כגון "העם העובד", 'אומה עובדת' וכו'. המטרה היתה לבנות ארץ-ישראל עובדת 'על יסודות חברתיים חדשים'. אלקינד לא פירש מה משמעותו של פסוק זה, כשם שגם אחרים לא קבעו מוסכמות. מכל מקום, האידיאל של אלקינד הוא ארץ-ישראל עובדת על יסוד ניהול עצמי של פועלים, בד-בבד עם הרצון להשתחרר ממנגנון של פקידים, מנהלים ומשגיחים. האידיאל הוא התאגדות של קיבוצים וקבוצות, לפי מתכונת ההתאגדות של איגודים ועל יסוד עקרון ההדדיות. מתכונת דומה אנו מוצאים במחשבתה של תנועת הפועלים הכללית בעולם וכן גם אצל פרודון, פורייה ובפרט אצל ג. לנדאוואר והאנרכיסטים. הארגון העצמי, טוען אלקינד במאמרו הנ"ל, נועד גם 'להציל אותנו מן הסכסוכים בין ההנהלה והפועלים', היינו שיתוף פועלים באחריות.

הרי המוסד של הפועלים קשה לו להתנגד לדרישות הפועלים, אפילו אם תהיינה מזיקות לתוצאות העבודה... בעוד שלגבי קבלן פרטי אין הפועלים מעיזים לבוא בדרישות מוגזמות.

הניהול העצמי דרוש אפוא כדי לחנך את הפועלים לאחריות למשק, מבחינת ריסון תביעותיהם; כן דרושה מסירת העבודה לקיבוץ פועלים מאורגן על אחריותו שלו, כדי לפטור את ההסתדרות מן ההכרח לסדר מנגנון של הנהלה הדומה ביסודותיו להנהלה של קבלן פרטי, משמע, ארגון העבודה 'מלמעלה למטה'.

במועצה של פועלי העבודות הציבוריות בחיפה, י"ב אדר א' תרפ"א (20 בפברואר 1920), היינו עוד לפני פרסום מאמרו של אלקינד, תיאר, י. לנדוברג את צורת הניהול העצמי במגדל:

העבודה [כולה בכביש - א.מ.] מתנהלת אמנם על-ידי ממונים ונבחרים, אבל הודות לזה שאנו הננו גוף אחראי [הכוונה לגדוד במגדל - א.מ.] בעד כל העבודה, נמצאת ההנהלה בידי הגדוד... ומשתדלים שכל חבר ידע מהנעשה בעבודה ויקח חלק בהנהלה על-ידי ציריו במועצת צירי הקבוצות.

בגדוד במגדל היו כ-25 קבוצות וכל קבוצה שלחה ציר למועצת הקבוצות. 'הנהלתנו אינה אידיאלית', מציין י. לנדוברג, 'אבל היות והיא באת-כוח הציבור... פטורים אנו מהחיץ שבין ההנהלה והציבור'. זוהי, אפוא, צורת ניהול עצמי בדרך שאפשר לכנותה 'דמוקרטיה ישירה'. זהו עקרון של 'ההתאגדות', לפי המודל והטרמינולוגיה של האנרכיזם, וביטול היחס הפורמלי והחיץ בין מנהל-מנוהל, למען עצמאות העובד בעבודתו. יתירה מזו: כשם שהקבלנות העצמית מצד ארגוני הפועלים בתקופה זו היתה עדות לתכונות יסוד של ציבור זה, כלומר תכונת היוזמה העצמית, העזרה ההדדית תוך סולידריות והעזרה לעצמו, וכן הכושר לדמיין מציאות בטרם היווצרה - בקיצור, מחשבה ושיטה משל עצמו, כך דבקו גם אנשי הגדוד באותם עקרונות של הניהול העצמי והאחריות העצמית. אשר לתפקידי כיבוש הרי הסביר כבר אלקינד, כי:

דרושה מידה גדולה של סבלנות והתמכרות חלוצית [בעבודות - א.מ.] שהפועל היחיד או אפילו קבוצות פועלים קטנות ישתמשו מהן, בעוד שבגדוד יש חינוך לחלוציות.

'פעולות ההגנה בלי עזרה מן החוץ' דרושות במיוחד, לפי אלקינד, אם חושבים להרחיב את ההתיישבות מעבר לירדן; והרי זה ביטוי לתודעה ההתיישבותית של כותב הדברים, כפי שטופחה כבר בחו"ל על-ידי יוסף טרומפלדור. למותר להדגיש כי מנוסחה זו, התמימה לכאורה, של פעולות הגנה עצמאיות והחזקה עצמאית של נשק וצבירתו, התחייבה מערכת יחסים מתוחה עם מוסדות ההסתדרות, שנטלה לעצמה מרות גם בעניינים של הגנה. 'הקופה המשותפת' (שהיתה שנויה במחלוקת, כפי שניווכח) והאחריות ההדדית לביצוע העבודה, שבה דגל אלקינד במאמרו, נועדו לשמש תמריצים טובים 'לביקורת הדדית, ללימוד [העבודה - א.מ.] ולהשגחה מצד הפועלים הטובים והחזקים על החלשים והמתרשלים...'

להשפיע על כל חבר שיתעניין בסידור החיים הפנימיים'. נמצא, שהקופה הכללית צריכה לשמש תמריץ להגדלת התפוקה ולשיתוף העובדים באחריות לענייני הכלל, ומכשיר לביקורת הדדית ופיקוח על התפוקה. אכן, דבר הקופה המשותפת עורר מחלוקת אפילו בגדוד במגדל, ובתחילתה לא היתה מוסד שוויוני במלוא המובן. כך מציין אלקינד במועצה של פועלי העבודות הציבוריות בחיפה, עוד ב"ב אדר א' תרפ"א (20 בפברואר 1920), כי במגדל יש 25 קבוצות המאורגנות על-פי קירבה ועל-פי העבודה, והקופה הכללית מחלקת את הרווח בין החברים לפי "ימי עבודה" שהם משקיעים, והיא גם המסדרת אספקה ציבורית – היינו מטבת. המטבת המשותפת היה שכיה בכבישים. יתר על כן, הוא אף היה שם בבחינת הכרת. במסורת 'החלוץ' בחו"ל טופחו אמנם האידיאלים של התיישבות משותפת ושל קומונה, אך הצורה הספציפית של השיתוף נקבעה, כמובן, במציאות הכבישים בארץ.

בגדוד במגדל התנהל עוד בטבת תרפ"א (18 בדצמבר 1920), כלומר סמוך לייסוד הגדוד. ויכוח בעניין 'קופה כללית' ו'קופה פרטית' (המונחים קופה משותפת וקופה כללית משמשים בערבוביה).²⁰ בוויכוח זה נאמר כי הגדוד 'החזיק מיום היווצרו בשיטת הקופה הכללית'. משמע, כי כבר במחנה טבריה דגל הגדוד בקופה משותפת, בניגוד לקופה נפרדת לכל אחת מהקבוצות המרכיבות אותו. אמנם, באותו ויכוח היו ששללו את הקופה הכללית בנימוק המעניין כי 'הדחיפה היסודית היא קבלת שכר'. אפילו הבולשביקים-הקומוניסטים, כך טענו, דרשו מן הפרט עבודה 'לפי יכולתו' והנהיגו תגמולים בלתי שווים עבורה. היתה זו, במבט לאחור, השקפה אופטימית, שכן שום איש – מחוץ למנהלים ולטכנאים המעטים – לא קיבל שכר ולא ידע מה שכרו הסופי. השוללים פסלו גם את רעיון האספקה המשותפת בהנמקה ש'כל חבר יודע היטב לספק את צרכיו, לחסוך כסף לצרכים חשובים לו, לפי דעתו ולפי טעמו המיוחד'. בתרגום ללשון ימינו, מותר לומר שדגלו ב'ריבונות הצרכן', אבל המחייבים גברו בנימוק, כי הקופה הכללית היא בבחינת התחלה העשויה לקרב את הגדוד אל החיים הקומוניסטיים. הקופה הפרטית של כל קבוצה היא מדרגה נעלה יותר מקופת הפרטית של כל חבר, טענו המחייבים, והקופה של ציבור קבוצות היא מדרגה גבוהה יותר מקופת הקבוצה הקטנה.

טעונים אלה הושמעו בנוסף לנימוקים הפרגמטיים להשוואה, שכבר הוזכרו. עוד בדצמבר 1920 הוחלט במגדל, על קופה כללית בגדוד. יתכן, כי בדברים על קופה כללית-קבוצית, כשלב התקרבות אל 'החיים הקומוניסטיים', כבר דימו בלבם משהו מחוץ הקומונה הכללית לפועלי ארץ-ישראל; מכל מקום האפשרות לדמיין סידור כזה היתה נתונה. אולם גם כאן מן הראוי לציין את הצמיחה הפרגמטית וההתרחבות האיטית של רעיון השיתוף המלא שביטוי הוא הקופה המשותפת. בקבוצת העובדים הקבלנית הקטנה בכבישים היתה הקופה המשותפת דבר בעיתו ותואם את המציאות, אך לאט לאט נעשה רעיון השיתוף לקונספציה כוללת של ארגון חברתי שוויוני.

20. הסולל מס' 1, ט"ו תרפ"א, תיק עליה שלישית, ארכיון העבודה – פרוטוקול האסיפה הכללית מיום ז' טבת תרפ"א, בגדוד העבודה במגדל (18 בדצמבר 1920).

בזמן שאלקינד כתב את מאמרו הנ"ל בדבר מטרות הגדוד, עוד באמצע אפריל 1920, היה עדיין הגדוד לפי עדותו וציפיותיו של אלקינד בחזקת התקהלות ארעית – ולא ארגון של קבע, ולא כל שכן שלא היה התחברות שמקורה במסורת משותפת, תרבות וחינוך משותפים, כדוגמת השומר-הצעיר, למשל, שבא מן הגולה כעדת נעורים. אלקינד עדיין לא ראה בגדוד ארגון או קיבוץ בעל זהות חברתית מוגדרת, הנושא 'השקפת עולם' ושאיפה ברורה לעתיד משותף בדומה להשומר-הצעיר שהתגבש מכוח מנהיגותו המוכרת. רק ב-1926 הופיע בשיחות בתל-יוסף המונח 'מנהיג'. המונח 'ראש הגדוד' כבר נזכר קודם באופן ארעי (המדובר ביצחק לנדנברג) אך הוא נשכח עד מהרה.

אכן, אלקינד מדבר במאמרו מאפריל 1920, על 'התחייבות החברים להישאר בגדוד זמן ידוע והתקשרותו של הגדוד למקום עבודתו עד היגמרה'. הגדוד נתפס כאן אפוא כסידור ארעי. אלקינד מדבר עדיין על 'גדודי עבודה', על 'גדודים' בלשון רבים. אך גם ההתקשרות הארעית הזאת נועדה במאמרו ל'מלחמה בפסיכולוגיה של הנווד', – ובלשונו, בפסיכולוגיה של הניכור – ובארעיות הנובעת מהיעדר זהות ופרספקטיבה כלשהי וכן מחוסר השתרשות ושותפות נפשית. אלקינד מסביר שעקב פסיכולוגיה זו של הנווד אין הפועלים דואגים 'לסידור חייהם' ול'שמירת האיננוטר', ובכך קלע לעיקר גדול, אף שלא נתכוון עדיין, באפריל 1920, להתחברות קבע בעלת זהות ברורה. אך בחברת הכבישים הנוודת, הארעית, כבר הבחין אלקינד בצורך לגבש זהות כלשהי, שהיא תנאי לכל התחברות. הוא הבחין בהפקרות בהתייחסות לעצם סידור החיים: הפועלים אינם דואגים ל'סידור חייהם' – היינו להיאחזות בחברה ובפרספקטיבה כלשהי, ולא כל שכן – לעבודתם, לרכוש, ואפילו לבריאותם, לבנין משפחה, לכינון מסגרות הדרושות לעצם קיומו של האדם כפרט בחברה ולמימוש האיני של האדם.

פירוש כזה – כלום יש בו משום משמעות מופרזת לדברי אלקינד? הסבור כך, מן הראוי שיתעמק בסיכום שסיכם אלקינד את חמש שנות קיום הגדוד לקראת המועצה בראש-השנה תרפ"ו (ספטמבר 1925), כי אז יגלה את הבנתו ורגישותו של אלקינד לגילויי הווי, תרבות ופסיכולוגיה חברתית; וכן ראוי שישים לב לעדות הציורית והנרגשת של מאיר יערי מאותם הימים שתובא להלן. מכל מקום, במציאות המנוכרת של הכבישים היה גם הניסיון הזה, מצד דובר הגדוד, ללחום ב'פסיכולוגיה של הנווד' סימן ובשורה לתפיסה חדשה ולדמיון יוצר. דימויו העצמי של הגדוד במגדל ניתן לו ביטוי מסכם בתעודה הקרויה 'התקנות של גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור'; במקור אחר מוזכרת תעודה זו כתקנות הגדוד הראשון במגדל. בתעודה היא ללא תאריך, וכנראה שנוסחה במגדל.²¹

לפלס את הדרך בשביל המון העובדים ולברוא את התנאים לעליה עממית גדולה, שתבנה את הקהילה העובדת החופשית ולהגן על כבודה וקיומה.

המונח 'קומונה כללית' אינו מופיעה בתעודה זו.

21. ארכיון העבודה, תיק 2/IV/124.

תחומי הפעילות של הגדוד הוגדרו כבנין דרכים ונמלים, הכשרת הקרקע ויעור, ייבוש ביצות, עבודות ציבוריות שונות ושמירה. כל עובד בארץ 'המכיר שהקהילה העובדת העברית צריכה להיבנות אך ורק על יסוד עבודה עצמית' יכול להתקבל לגדוד. הרי זה נוסח היסוד של ההסתדרות הכללית. הרוצה להתקבל צריך להתחייב שיישאר בגדוד לא פחות מחצי שנה, כלומר החברות היא ארעית. 'כל חבר נכנע לפקודות המנהלים (הדגשתי - א.מ.) והמועצה העליונה'. הגדוד מתחלק לפלוגות ובראש כל פלוגה 'מנהל או ראש הפלוגה'. אולם מן הפירוש הניתן ב'תקנות' ברור שאותה שעה כבר גובשה תפיסה של ניהול עצמי בעבודה על-ידי בחירה דמוקרטית של המנהלים והמועצה. בשטח האספקה מדובר על 'מטבחים נודדים', שכן הפלוגות, כאמור, נודדות.

ביחס לקופה המשותפת נאמר, כי 'בגדוד רק קופה מרכזית אחת', אבל 'אם ישנה קבוצה הרוצה בחשבון מיוחד, האפשרות בידה'. היינו, הקופה המשותפת או הכללית עדיין לא הוכרה כחובה. הגדוד יכול להתפזר על-פי החלטת האסיפה הכללית אבל 'אחרי שחרורם מהגדוד - כדאי לשים לב לנוסח הצבאי 'שחרור' - החברים נשארים ברזרב [בעתודות] 10 שנים'.

היתה זו לשון 'החלוק' הטרומפלדורי מחו"ל שדיברה בתקנות אלה. ב"ב בסיון תרפ"א (18 ביוני 1921), כשלושה חודשים לאחר מאמרו של אלקינד על מטרות הגדוד, התכנסה במגדל מועצת גדוד העבודה בהשתתפות 3 באי-כוח מפלוגת ראס אל-עין (או גדוד ראס אל-עין), 5 נציגים מפלוגת מגדל, נציגי פלוגת שרונה, לרבות באי-כוח הוועד הפועל של ההסתדרות, חברי המשרד לעבודות הציבוריות, אנשים מ"ועד-ההגנה" (הכוונה בוודאי לאלהו גולומב ואחרים) ועוד. גם ישראל שוחט נכה.²² המועצה נועדה לאחד את הפלוגות, או 'הגדודים', היינו להקים גוף אחד ולהתוות לו פרוגרמה, כלומר להגדיר את זהותו. ההתפתחות בהגדרת הזהות של הגדוד כגוף קיבוצי, למן מאמרו של אלקינד באפריל 1921 ועד לתקנות מועצת האיחוד ביוני 1921, הוגדרה באופן טרוספקטיבי בחוברת שפורסמה בירושלים בתרפ"ה כדלקמן:²³

הגדוד החליף את הפורמולה החלוצית הכללית [פילוס הדרך להמונים וגו' - א.מ.]... במטרה קומוניסטית קונסטרוקטיבית [בנין הארץ על-ידי הקומונה הכללית - א.מ.]... הגדוד החליט להיהפך מגוף זמני... בעל אופי חלוצי-צבאי לקיבוץ משקי קבוע... לאחד בקומונה כללית את פלוגותיו השונות.

זו היתה התמורה שהתחוללה בעקבות המפגש עם המציאות בארץ, והיא ביטאה את המעבר מן התפיסה החלוצית-צבאית בנוסח 'החלוק' הטרומפלדורי ומן הארעיות הכרוכה בכך, אל קומונה כללית כיסוד לציונות חלוצית קונסטרוקטיבית קומוניסטית. התפתחות זו אל דמיון הקומונה הכללית היא יסוד-מוסד בדינמיקה של הגדוד כתנועה חברתית. שכן דמיון

22. הסולל, מס' 6, ב' תמוז תרפ"א (8.7.1921).

23. גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור, ירושלים תרפ"ה, עמ' 60.

זה היה עשוי להוליך לניסיונות של גיבוש השקפה מדינית-חברתית חדשה, מעבר למסורת החלוצית ומעבר למושגים הכלליים של חלוציות, כאשר תוארו. עם זאת, לא הגיע הגדוד לכלל אחדות. ההתחברות בגדוד היתה יותר מדי הטרוגנית וארעית מכדי לאפשר אחדות. ההתחברות בגדוד היתה יותר מדי הטרוגנית וארעית מכדי לאפשר אחדות, הסכמה כללית והכרעה, כדוגמת המצע של הקיבוץ הארצי של השומר-הצעיר. גם לא היה אפשר לפתח בקרב התקהלות כה ארעית של אנשים תחושה של זהות והזדהות קבוצתית מעבר למסורות הכלליות של 'החלוץ' ומעבר לרעיון הקומונה.

נראה, כי במועצה התנגשו דעות שונות והוצעו שלושה תקנונים לגדוד המאוחד.²⁴ ההצעה שנתקבלה, כנראה, במועצת האיחוד במגדל, בסיון תרפ"א (יוני 1921), ניסחה את מטרת הגדוד כך: 'בנין הארץ על-ידי יצירת קומונה כללית של העובדים העברים בארץ-ישראל' – היינו לא קופה כללית ומשותפת לגדוד בלבד, ולא קומונה כללית מוגבלת לגדוד בלבד. לעומת זאת הגדירה הצעת ראש-העין:

מטרתנו: א. לפלס את הדרך בשביל המון העובדים ולברוא את התנאים לעלייה עממית [הדגשתי – א.מ.]; אף מונח זה לקוח מאוצרם של 'החלוץ' וצעיר-ציון בחו"ל], שתבנה הקהילה העובדת החופשית ולהגן על כבודה וקיומה; ב. הכנת החברים לעבודה מקצועית ויצירת תנאים להתיישבותנו; ג. הספקת כל צרכינו מבפנים.

הצעת ראש-העין לא שללה את 'הקופה הכללית', אך ניסחה את מהותה בצורה שונה מן התקנון שנתקבל, ולא הוזכר בה המונח 'קומונה כללית של העובדים בארץ-ישראל'. הנוסח של ראש-העין היה מבוסס על מסורת 'החלוץ', ודמה לתקנות הגדוד הראשון במגדל. נוסחה זו היתה מנוגדת ברוחה ובמהותה לתקנון שנתקבל.

הנוסחה השלישית הגדירה 'מטרת הגדוד – בנין הארץ על-ידי יצירת חיים משותפים לכלל העובדים בארץ-ישראל', מבלי לפרש, כנראה, את המושג 'חיים משותפים'.

אין חומר תיעודי מאותו זמן העשוי להבהיר לנו כיצד אירע המעבר מהיר הזה בגדוד מן המסורת החלוצית הרגילה אל מה שמכונה 'הקומונה הכללית של העובדים בארץ-ישראל', וכיצד אירע המעבר מן הקומונה הכללית כסידור פנימי של הגדוד, אל התפיסה של הקומונה כסידור לכלל העובדים.²⁵ אפשר לשער אולי, מה שכבר נאמר, כי עצם התרחבות השיתוף מן הקבוצה המצומצמת אל הגדוד ואל הגדודים המתלכדים בהוויית הכבישים והיעדר דיפרנציאציה מקצועית של ממש ופער בהכנסות, שימשו קרקע פורה לדמיון מסוג זה. בעדויות ממחצית השנה הראשונה לקיום הגדוד מוזכרים המונחים 'קופה כללית' או 'קופה משותפת' כסידור

24. שתי נוסחאות נמצאו כמעט שלמות במקור – אחת שנתקבלה במגדל כתקנון הגדוד, אך עוררה בו התנגדות רבה; השניה היא הצעת פלוגת ראש העין. ההצעה השלישית לא נמצאה במקורה.

25. לפי זכרונותיו של י. קופליביץ' (אלמוג) היה זה א. גולומב או רמזו שהעלו סיסמה זו. בפנקס של חבר הגדוד שמצאתי, מראשית תרפ"ב, כבר נרשמו תקנות הגדוד בנוסח מגדל: קומונה כללית, הכוונת ההסתדרות במגמת הגדוד וחובת הודייה ביסודות הגדוד ובמטרותיו.

פנימי של הגדוד בלבד, ללא התייחסות לסביבה העובדת שמחוצה לו. כלומר, הגדוד עסוק עדיין בהגדרת דימויו העצמי וזהותו, ואילו בעוברו אחר כך לדבר על קומונה כללית לכל העובדים, הוא יוצא להחיל את תפיסתו וצורת השיתוף שלו גם על סביבתו ועל כל ציבור העובדים. כבר מעבר זה טמון בחובו, בכוח, התנגשות עם ההסתדרות, שאף היא שאפה בתוקף מאבקה על מעמדם של העובדים בהסתדרות הציונית ועל שיטתם בבניין היישוב היהודי בארץ, לשמש כנציגותם היחידה של העובדים.

ביתר קלות ניתן להבהיר את השאלה: מה הבינו בני הזמן במונח 'קומונה כללית לכל העובדים'? לפי עדותו של יצחק רוכל, למשל, שלא אהד את הסיסמה, הכוונה היא 'התרחבותו והתפשטותו של הגדוד, עד שיקיף את כל העובדים לכל מקצועותיהם... במקום ההסתדרות הכללית צריך לבוא גדוד העבודה היחידי'. הגדוד הוא לפי זה סידור כללי לעובדים, בלי התייחסות למשטר הכלכלי-חברתי שישורר בארץ.²⁶ ואילו יהושע לנדסמן,²⁷ שהיה קיצוני יותר (אפשר שהיה מושפע מפועל-ציון שמאל), פירש והדגיש שאין מדובר בכינונה של מפלגה המנהלת פעולה מדינית או תעמולה מדינית. תוכניתו של הגדוד היא על-פי דבריו תוכנית של 'חברה מדינית... [הדגשתי - א.מ.]. הגדוד הוא, בזעיר אנפין, הרפובליקה הסוציאליסטית שצריכה בעתיד לתפוס את כל החיים' ובינתיים 'בתוך מדבר החיים הקפיטליסטיים והניצול ששורר עכשיו בארץ אנו יוצרים אי קטן של חיי חברה חופשית ועובדת'. י. לנדסמן כותב 'חברה' ולא קיבוץ בשביל יחידי סגולה, היינו לא הקבוצה הקטנה 'האינטימית' ואף לא נוסח הקיבוץ והעדה מיסודם של השומר-הצעיר או הקבוצה הגדולה מיסודו של לבקוביץ, אלא חברה 'בשביל כל בן-אדם פשוט שעובד ורוצה בידיו הוא, יחד עם עוד אלפי ידיים עובדות, ליצור לו בעצמו את כל הנחוץ לקיומו'. גם לפי נוסחה קיבוצית זו - הקומונה הכללית היא סידור המכוון אל העובדים, ונוגע בעצם מבנה ההסתדרות, אך אינו פוסל את הסקטור הקפיטליסטי שיצמח ואינו מתיימר להחליפו. ואכן, גד²⁸ כתב בפירושו: 'אין אנו מתנגדים שיבואו בורגנים וייצרו משקים כאלה, שאינם לפי רוחנו. אין אנו לוקחים את המונופולים על בניין הארץ, והוסיף כי 'הקומונה שלנו' - אינה 'מדינית'. הבעיה המרכזית היתה הדימוי העתידי של החברה העובדת בארץ - היינו הפרספקטיבה, התקווה. דימוי זה שיקף את התפיסות והתחושות של חלוצים הרגישים לבעיה החברתית בתנאי הניידות והשוויונות של הכבישים. יש גם לתת את הדעת על ההדגשה החוזרת בנוסחאות שונות, בתקופה מוקדמת זו של הגדוד, כי 'הקומונה שלנו היא לא מדינית' וכי הגדוד לא נועד להיות מפלגה. משמעותם של דברים אלה היא, כנראה, שהגדוד ראה עצמו בתקופה ההיא כקומונה ורצה להתחיל צורה זו על ההסתדרות כולה, אך לא הודהה עם מפלגה כלשהי. מוקד פעולתו של הגדוד הוא הפעולה הקומונטארית וההסתדרותית, ואילו בשאלות האידיאולוגיות והפוליטיות של הציונות והסוציאליזם והתייחסותן של המפלגות

26. יצחק רוכל 'בתוכנו', מחיינו, גליון א', שנה א', כ"ג תמוז תרפ"א (19 ביולי 1921).

27. י. לנדסמן, 'מה יש לברר, מחיינו, גליון ג'.

28. גד, 'מכתב אל המערכת', מחיינו, גליון ב', תאריך המכתב 1 באוגוסט 1921.

לשאלות אלה, לא נקט הגדוד עמדה ולא הגיע לכלל הסכמה. גם חסר היה יסוד חברתי-תרבותי משותף להסכמה כזאת. אולם למן הימים הראשונים שלאחר ועידת מגדל התנהלו בגדוד ויכוחים גם בשאלות אלה, שהזכירו לא במעט את הויכוחים בקרב צעירי-ציון וב'החלוץ', שהרי בגדוד פעלו מלכתחילה מפלגות שונות.

בוועידת האיחוד במגדל זיהה אלקינד את רעיון הגדוד עם הקומונה הכללית של העובדים:

איננו מאמינים במוסדות שאינם קומוניסטיים... אני מאמין גם שרוב ההסתדרות שואף לקומוניזם... כל זמן שאיננו רוב [כנראה בהסתדרות - א.מ.] לא ייקרא עלינו שמה של ההסתדרות.

הצהרה קיצונית זו אינה ברורה דיה. אולם א. ארבר דרש בפירוש באותה מועצה להרחיב את השאיפה הקומוניסטית (הקומונטארית) להסתדרות כולה ולמנוע משאבים ציבוריים מרשותם של יחידים, קבוצות קטנות וקואופרטיבים 'שאינ בהם תועלת לציבור' - הכוונה ודאי לקבוצה הקטנה, למושב וכו'. הנוסחה 'קומונה כללית של עובדים' נתפרשה אצלו כיציאה מן 'המסגרת הצרה של הגדוד, כדי להקיף ולאחד את כל הכוחות שההסתדרות תוכל להישען עליהם', וכדי לקבל 'את כל ההתחלות הציבוריות' - היינו כלל המפעלים המשקים שההסתדרות יוזמת ומפעילה. ודאי התכוון בזה להצעות בדבר כינון 'חברת עובדים' שכבר נדונו באחדות העבודה ובהסתדרות. לשון אחרת, כוונתו היתה להפוך את ההסתדרות כולה לקומונה שוויונית בנוסח הגדוד. ואכן, בתקנון שנתקבל במגדל נקבעה המגמה של 'ביצור ההסתדרות העובדים הכללית וכיוון דרכה במגמת הגדוד' [הדגשתי - א.מ.]. המגמה הקומונטארית, למרות כל ההסתייגויות וההתנגדויות, היתה הדימוי העצמי העיקרי של הגדוד ושיקפה את זהותו המתהווה. בכוחה של הנוסחה הזאת התפתחה בגדוד היומרה והכוונה לקבוע את שיטת הפעולה ואת המבנה של ההסתדרות כולה, ולא להיות תנועה קיבוצית, מעין קיבוץ ארצי, המסוגרת בד' אמותיה בחוקת צורת חיים לנבחרים או אוונגרד. אך אלקינד לא השלה את עצמו: הרוב בהסתדרות, היינו רוב העובדים, אינו שואף לקומוניזם. ומי שרוצה לזכות בתמיכתו של הרוב הזה חייב להביא זאת בחשבון. זו היתה דילמה. אף על פי כן דבק אלקינד ברעיון הקומונה הכללית לכל העובדים. כאן שורש של סתירה ושל דינמיקה הנובעת מעצם הסתירה.

אכן, ש. לויטין חשש מן הדינמיקה הטמונה בסתירה זו. לדבריו עשויה נוסחה זאת להוביל לדילמה: 'או קומונה או בנין [הארץ - א.מ.] ונמצא זה וזה מחולל'.²⁹ שאלתו היא - מה יקרה לגדוד לכשיתברר שהקומונה הכללית אינה בהישג יד, אף לא בין העובדים; מה יקרה אז לציונות ולקומונטאריזם של הגדוד? אף זו חזות קשה לעתיד התפתחותו של הגדוד.

מן האמור משתמע, כי בוועידת האיחוד של הגדודים במגדל הוגדרה זהותו של הגדוד כקומונטארית במגמה להיות לקומונה הכללית של העובדים בארץ-ישראל. אפשר להניח כי הקבוצה המנהיגה בגדוד וחלק גדול מן החברים ראו בכך את הביטוי היסודי למהותו

29. ש. לויטין, 'לברור דרכנו', מחיינו, גליון ב'.

הקבוצתית של הגדוד ואת הדימוי העצמי הנאמן והנלהב ביותר. ודאי שהיה זה הדימוי המבטא ביותר את מהותו של הגדוד כפי שהוא ראה את עצמו, על זרמיו הרבים, וכפי שרצה להיראות בעיני ההסתדרות הכללית. אולם הניסיון שנעשה בוועידת האיחוד במגדל להקנות לגדוד זהות, ולו רק זהות קומונוטארית ומלכדת, לא גבר על ההטרונגניות של החומר האנושי וריבוי ההשקפות ששררו בגדוד כבר בתקופה הפורמאטיווית שלו. מיום י"א אלול תר"פ (25 באוגוסט 1920) ועד תמוז תרפ"א (יולי-אוגוסט 1921) נכנסו לגדוד 662 חברים מכל הזרמים, המפלגות והקבוצות שבעליה השלישית. זאת היתה תקופת השיא.

אפשר לשער, אפוא, כי מבחינת זהותו הקבוצתית שהיתה רחוקה מגיבוש, לא היה הגדוד ערוך לקליטת אנשים הזורמים אליו בהיקף כזה, ורוב המצטרפים לא היו מסוגלים 'לעכל' או לקלוט את הנוסחאות הקומונוטאריות על טהרתן ומורכבותן. לא כל שכן שאין לדבר על גיבוש אידיאולוגי מדיני-חברתי. זו עובדת מפתח בתולדותיו של הגדוד ובתהפוכותיו ונקודת התורפה שלו. הגדוד ניסה לעצב קומונה בלי לקיים סלקציה כלשהי של החומר האנושי וללא שותפות פוליטית.

הנוסחאות שהובאו לפני הוועידה במגדל, חילוקי-הדעות והשיקולים בדבר השיתוף והקומונה, חרגו מעבר לשיתוף עצמו. חברים אחדים, למשל, היו סבורים כי נוסחת הקומונה הכללית, ואפילו נוסחת 'החיים המשותפים' פסולים מבחינה פוליטית, כי יעוררו חשד של בולשביזם בקרב השלטונות ויגרמו 'לביטול הזכויות שניתנו ליהודים' – רמז למנדט, כנראה. היו חברים שחששו 'שמא יפחידו הגדודים את ההון העברי הנהוץ כל כך ברגע הנוכחי בשביל הארץ'. והיו שהסתייגו מן השיתוף מעיקרו; אלה דגלו בחלוציות והסכימו לקופה המשותפת כל זמן שתהיה מתאימה לחיים.³⁰

במשאל חברים, שנתקיים בתמוז תרפ"א (יולי 1921) בפלוגת פתח-תקוה, השתתפו 185 איש, כמעט שלישי מחברי הגדוד. רק 35 מהחברים קיבלו את נוסחת הקומונה הכללית, והיא נדחתה; כמו כן נדחתה גם הפיסקה בדבר 'כיוון דרכה של ההסתדרות בדרך הגדוד'. נדחתה הנוסחה המתנה את ההצטרפות לגדוד בהודאה במטרותיו, ונתקבלה נוסחה המחייבת רק שמירת 'סודות הגדוד'. ההצטרפות לפי המשאל הוזה, לא הותנתה, כנראה, בהסכמה פעילה, כלומר בהזדהות עם תוכנית ברורה, אלא בהסכמה פסיבית או שלילית, היינו: הימנות מהתנהגות שאינה תואמת את 'סודות הגדוד' מבלי להתחייב להסכמה עימהם.

גם פלוגת לוד דחתה את ההתחייבות לקבל את תקנות ועידת האיחוד במגדל. חבר בולו ופעיל כואב איסרון (און) סירב עוד בסוף 1921 לחתום על תקנות הגדוד, כפי שהודפסו בעלוני האינפורמציה, ושלל את הנוסחאות של הקומונה הכללית ואת הניסוח בדבר כיוון דרכה של ההסתדרות במגמת הגדוד; הוא הזהיר, כי נוסחה אחרונה זו תשמש 'נקודת המוצא להרס ההסתדרות וגם הגדוד יחד', ואף מחה על 'הכפייה לחתום על תקנות הגדוד'. ואילו פלוגת לוד הודיעה באותו זמן שלא ידוע [לה – א.מ.] לגמרי מאימתי התחילו לחשוב את התקנות המודפסות בעלון לתקנות מאושרות של הגדוד. גם איסרון סבר כי לא היתה שום

30. גד, 'מתוך שיחות חברים', מחיינו, גליון ג'.

זכות משפטית להדפיס תקנות אלה 'בתור תקנות מוחלטות של הגדוד', כיוון שלא נתאשרו בפלוגות פתח־תקוה ולוד.³¹ אולם למרות התנגדות ניכרת זו הודיע הוועד הפועל של המועצה העליונה של הגדוד בכ"א חשוון תרפ"ב (22 בנובמבר 1921) על החלטתו לדרוש מכל החברים שיחתמו או יעזבו את הגדוד. מכאן שזהות הגדוד כקומונה כללית נתקבלה תוך כפייה מסוימת או לחץ. יתירה מזה – הוויכוחים הללו היו מלווים בחילוקי־דעות אידיאולוגיים 'עוד מתחילת היווצרו של הגדוד'.³² אפשר להניח כי היתה זיקה בין הבדלי הדעות האידיאולוגיים והפוליטיים־מפלגתיים הכלליים לבין ההשקפות הנזכרות בעניין השיתוף והיחס להסתדרות. זרם, שכונה אז 'הימין', שם את הדגש על הרעיון הלאומי, הציוני, היהודי 'לבנות מולדת לעמנו', ודגל 'בדרך הישוב העובד', בעבודה עצמית וללא ניצול, ואף ברעיון העבודה העברית. הקופה הכללית והחיים המשותפים, סבר, 'אינם מטרה בפני עצמה' אלא אמצעי 'לבנין הארץ על־ידי העובדים עצמם'. זרם שני דגל בציונות סוציאליסטית, היינו בנין 'מולדת לעמנו מלכתחילה על יסודות סוציאליסטיים', ומכאן שהקומונה היא מטרת הגדוד, עד שתקיף 'את כל העובדים בארץ־ישראל'. על כן נחלקו הדעות בגדוד בכל השאלות:

בנוגע לשאלת איחוד הגדוד, בשעת עיבוד התקנון, בנוגע לעמדת הגדוד במועצת פועלי העבודות הציוניות, ביחס להשתתפות החקלאית [בהסתדרות החקלאית – א.מ.]... בדבר היחס להסתדרות הכללית וההשפעה עליה... על כן טענו חברים כי אחרי הוועידה [במגדל – א.מ.] המצב חמור עוד יותר – יש איחוד ואיננו במציאות.

כך תיאר את הדברים יצחק רוכל. הוא אף התנגד לתקנות כפויים, אך ציין בכל זאת כי 'הגדוד יקר לכל הזרמים שבתוכו'. אין יסוד לחשוב כי תיאורו איננו מדויק. היעדר תהליכי סלקציה של החומר האנושי המצטרף לגדוד, הליברליות בתהליכי ההצטרפות של החומר האנושי ההטרונגי והיעדר בסיס משותף חינוכי ותרבותי, הקלו על המעורבות וההשפעה של המפלגות בתוך הגדוד ומנעו יצירת זהות קבוצתית מובהקת וליכוד קבוצתי, כלומר הזדהות אקטיבית של הפרט עם התנועה. הוויכוחים, המתוארים על־ידי רוכל, שיקפו לא מעט את הוויכוחים בקרב 'החלוץ', ובקרב צעירי־ציון, אולי בתוספת של השפעה פועלי־ציונית. ש. לויטין, הוא עצמו מאנשי העלייה השניה, טען באותו זמן כי לנוכח הסכנה הצפויה לקיום העם 'כל שיטות הבנין כשרות... פתח־תקוה אחת טובה לנו מעשרה כפרים ערביים' ואסור להטיל על העם ברבבותיו תנאי של 'ההתפתחות החברתית' המרבית³³ – אף זה מאוצר המחשבה העמלנית, העממית־הפופוליסטית של צעירי־ציון ושל הפופוליזם הציוני. לויטין התריע והדגיש כי

31. מחיינו, גליון י"ג, חשוון תרפ"ב (נובמבר-דצמבר 1921).

32. י. רוכל, מחיינו, גליון א', כ"ג תמוז תרפ"א (29 ביולי 1921).

33. ש. לויטין, 'רשמי מסע', מחיינו, גליון א', כ"ג תמוז תרפ"א.

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

אסור לנו להעמיד תנאים של בנין [בנין הישוב - א.מ.] על-ידי יצירת קומונה כללית... שהקרקע והמציאות הם לא רק לא מוכשרים אלא גם מתנגדים על פי רוב לרעיון בכל היקפו... לא החומר האנושי ולא המציאות והסביבה אינם מחייבים את התגשמותה של הקומונה הכללית.

הוא הדגיש כי 'העיקר פה המומנט החלוצי ובשום אופן אי אפשר לדלג על כל השלבים ולהגיע בבת-אחת אל המטרות', אף כי חייב את 'הקופה הכללית' ואת 'הקופה המשותפת' שהבדיל אותן מן הקומונה הכללית. כפי שכבר ראינו הוזהר לויטין מפני 'אבדן האמונה' של חסידי הקומונה הכללית אם הרעיון הקומונטוארי בכל טהרתו ודימויו ייכשל, ומפני השפעתו של אבדן זה על בנין הארץ.³⁴

לעומתם טען י. לנדסמן לדימוי אחר של העתיד; הוא הדגיש כי אנו

הולכים לבנות לא רק את ארץ-ישראל החדשה אלא גם חיים יותר טובים... חברה מדינית. הרפובליקה הסוציאלית שצריכה בעתיד לתפוס את כל החיים.

בניגוד לויטין שלל לנדסמן סלקטיביות של החומר האנושי.³⁵ הוא דבק ברעיון הקומונה הכללית, מבחינת השקפתו הפוליטית והאידיאולוגית. מיד לאחר ועידת מגדל הצביעו, איפוא, לויטין ויצחק רוכל על נקודת-התורפה היסודית של הגדוד: 'היעדר היכולת לגבש זהות מוסכמת ומקובלת על הכל'. לויטין ראה נכוחה וקבע כי:

ועידת מגדל נתנה רק דחיפה לאותם היסודות, שהיו מוכרחים על-פי טבעם להיפרד [הדגשתי - א.מ.]. כשנחלש היסוד הניטרלי [לא ברורה משמעותו המדויקת של משפט זה, הכוונה, כנראה, לעצם הצורך להיות יחד בשותפות ובקומונה - א.מ.]. מתחילת ברייתו [של הגדוד - א.מ.] לא נקבעה צורה ברורה ומסוימת, לא נקבעו תחומים לרעיון הגדוד, ולא הושם לב כמעט לבחירת החומר האנושי.

היינו - לא נוצרו זהות והזדהות. רעיון החלוציות, כפי שניסח אותו י. טרומפלדור, לא הספיק, לדברי לויטין, לרבים והם דרשו הרחבה³⁶ - הכוונה להרחבה מעבר לחלוציות בניסוחה הכללי, של עבודת כיבוש והכשרה ותפקידי הגנה, ואפילו מעבר לקומונה וההתיישבות במובנם המצומצם, כפי שפותחו ב'החלוץ'. הם רצו בצורה חברתית שתקיף לפחות את כל העובדים בארץ.

אכן, תהליכי ההתקבצות של תנועה חברתית, עד כדי פיתוח תחושות זהות, זיקה והזדהות, וכן פיתוח כוח הליכוד של התנועה וכוח ההתמדה של הליכוד - הם תהליכים חברתיים מסובכים ורבי-פנים; הם מותנים בשותפות תרבותית וחינוכית ובשותפות של ניסיון חיים.

34. ש. לויטין, 'לבירור דרכנו', מחיינו, גליון ב', ללא תאריך.

35. יהושע לנדסמן, 'מה יש לברר', מחיינו, גליון ג'.

36. ש. לויטין, 'לבירור דרכנו', מחיינו, גליון ב'.

הוא הדין בהתהוות של מנהיגות המסוגלת לגבש זהות והשתייכות ולשמור על התמדתן. אלה גורמים המותנים בכל תנועה באקולוגיה החברתית-תרבותית, ובמיוחד בתנועת העבודה העברית על עלייתה ועל הגלויות שמתוכן התקצבה. מבחינה זו כבר נאמר, כי הגדוד היה בחזקת התקהלות יותר מאשר התחברות וצמיחה, עקב הזרימה המהירה של חומר אנושי הטרוגני ובתנאי המחסור והארעיות של חברת הכבישים. אולם אפילו 500 העולים, בערך, של תנועת השומר-הצעיר, שהגיעו ארצה ב־1920, כשהם נושאים תודעה מובהקת של זהות תרבותית-חינוכית מיסוד תנועת הנוער, היו צפויים לסכנת פיזור.

יתכן גם שהקבוצה המכונה 'הקבוצה הקרימאית', אשר הודתה כתלמידיו של יוסף טרומפלדור ויזמה את הגדוד, לא היתה מסוגלת לספק מנהיגות, שתלכד, תיצור זהות והסכמה ותשמור על ההתמדה. היא עצמה לא היתה מגובשת במסורת תרבותית ופוליטית. רמז מה נמצא בדברי א. הנדלר (כנעני):³⁷ 'מגדל כאילו נבדלת מכל העולם' – לאמור, שאין השפעתה מורגשת – ואכן, מגדל היתה שונה מראס-אל-עין. ושוב מתוך השוואה עם השומר-הצעיר, כדאי להזכיר את העמל הרב והסובלני, את הפעולה התעמולתית והספרותית הענפה שהשקיעו יערי וחבריו בהקמת הקיבוץ-הארצי, בהגדרת 'ההנחות האידיאולוגיות' שלו – ולמען קירוב ניגודים ומניעת סטיות וטיפוח העתודה בקרב תנועת הנוער. אף על פי כן צפן בתוכו ליכודו של השומר-הצעיר מתחים, ודי להזכיר את הוויכוחים סביב 'מתיחת הקו' ובנימה שקטה יותר – הוויכוחים על 'הסתירה הטרגית', ואי הצטרפות בית-אלפא לקיבוץ הארצי של השומר-הצעיר בעת ייסודו. והרי בהשומר-הצעיר היתה פתיחות ונכונות להזדהות עם מנהיג עוד מכוח החינוך בתנועת הנוער. ואילו בגדוד לעומת זה, עבר זמן ניכר עד שנשמע קולם של מ. אלקינד, י. לנדוברג ואחר-כך דוד הורביץ מעל דפי 'מחיינו', בטאון הגדוד, שנוסד מיד לאחר ועידת מגדל. הם לא היו מעורבים בוויכוחים בגליונות 'מחיינו' שסקרנו כאן, וכבר הביע פליאתו על כך יהודה ארו בהקדמתו למהדורת 'מחיינו', שהוצאה על-ידי ארכיון העבודה בתשל"א. שמה אין פליאה זו מעידה אלא על ליקויי תחושה והיעדר עירנות והחשבה, ואולי גם על חוסר היכולת ה'מיסיונרית' לכוון ולגבש זרם האנשים ההטרוגני 'שרק ירדו מן האניה'.³⁸

אכן, אפילו 'הקבוצה הקרימאית' לא היתה גוף מגובש ומלוכד בעל מסורת תרבותית-חינוכית מובהקת. היא עצמה התלכדה באופן ארצי למדי. אפשר שהגישה לגדוד מלכתחילה כאל ארגון גדול, פתוח, קומונוטארי-אקסקלוסיבי, כמפעל המקבץ אנשים לשם שיתוף – אפשר שגישה זו עודדה מנהיגות שכוחה בהנחיה תפקודית ובארגון, הרי זו מנהיגות שונה, למשל, מזו של השומר-הצעיר אשר שמה את הדגש על הגורם האנושי-אישי וקימה מגע אבהי במקצת וחינוכי, שהיה בו מיסוד הדבקות החסידית והבשורה, מיסוד עדת המאמינים – 'מגע פנים אל פנים', מנהיגות שכוחה בהתלכדות ובהזדהות. לאלקינד לא היה 'האידיום'

37. א. כנעני, 'אפטיה', מחיינו, גליון ג'.

38. ז. און, מחיינו, גליון 29, כ"ו אייר תרפ"ב.

הגליצאי, העממי הלבבי-אישי והאידיאליסטי של מאיר יערי. גם האנשים שנתקבלו בגדוד לא פיתחו זיקות וקשר אל המנהיגות ולא היו פתוחים לכך.

אך למרות הרתיעות והניגודים המתוארים, נראה כי רעיון הקומונה והקומונוטאריזם נתאזרח בקרב חלקים גדולים בגדוד ובקרב ראשי דובריו. לא זו בלבד שהזהות של הגדוד נתפסה בדמות הקומונה הכללית, השוויונית, המנוהלת על-פי עקרון הניהול העצמי הדמוקרטי, אלא שההסתדרות הכללית כולה, כל ציבור העובדים, ואף עצם המשטר החברתי החזוי בארץ נתפס בדמות הקומונה הכללית. מהתאגדות ארעית של קבוצות חלוצים קטנות בכבישים, התפתח הגדוד והיה לארגון כולל, לתנועת-קיבוץ ארצית; מצירוף קופותיהן ואספקתן של קבוצות קטנות, חרג דמיונם הנלהב והמחפש מעבר למידי ולתכליתי – אל תקווה גדולה ואל תדמית חברתית כוללת, אל אוטופיה רדיקלית, במובנו של מושג זה אצל ק. מאנהיים. הוגי הדעות בקרב העלייה השנייה, אנשי הקבוצות הקטנות ואפילו דוברי הקבוצה הגדולה, וכמוהם הוגי רעיון מושב העובדים וכל היתר לא הגיעו בתוכניותיהם אל תפיסות מסוג הקומונה-הכללית והקיבוץ-הארצי. אלה נוצרו בקרב חלוצים מן העלייה השלישית, וראשון להם הגדוד. אלה היו פרספקטיבות לא ידועות, ולעתים לא מובנות לרבים מאנשי הקבוצות והמושבים בני העלייה השנייה, אף כי הרעיונות של הלאמת הקרקע ואמצעי הייצור ובנין הארץ מלכתחילה על יסודות קואופרטיביים וסוציאליסטיים היו רווחים גם במפלגות העובדים בארץ וגם במפלגות הקשורות בהן בחו"ל.

הסביר זאת באופן ממצה מ. אלקינד בפלוגתה בענייני עין-חרוד בוויכוחו עם ש. לבקוביץ, בתרפ"ב. ונראה הדבר, כי הפעם ביטא את תפיסת הגדוד ברובו ואת דימויו העצמי.³⁹ רוב הגדוד הזדהה אתו, וזאת פחות משנתיים לאחר ועידת מגדל. אמנם, ויכוח זה גרם, בסופו של דבר, להתפלגות הגדוד ולפרישת חלק גדול מבין הוותיקים.

ש. לבקוביץ התכוון, כפי שהסביר אלקינד, ל'יחידה משקית-טריטוריאלית', משמע לקומונה מקומית ומוגבלת, למספר מסוים של אנשים, שהוא אמנם רב יותר ממה שהיה מקובל – כ-70 עד 100 איש המאוגדים בקבוצה מקומית, אשר משלבת במשקה את כל הענפים והמקצועות החשובים להספקת צורכי האדם, ולא רק ענפי חקלאות – אבל גם הקבוצה הגדולה נשאת 'משק סגור', מוגבל למקום מסוים ולמספר חברים קבוע. השיתוף הוא בהיקף מקומי. הגדוד, לעומת זאת, אינו מכיר במספר מירבי של חברים, המהווה גבול למעשה השיתוף וההשוואה. הגדוד, לפי הגדרתו של אלקינד, הוא 'קואופרציה של צרכנים שאינה מוגבלת כלל ויש לה טנדנציה להתרחב בלי סוף'. הגדוד הוא 'משק מאוחד על יסוד הספקה קומונאלית [ארצית – א.מ.] של יחידות טריטוריאליות שונות, חד-גוניות או מרובות גוונים במובן המקצועי'. לפי תיאור זה מקיף הגדוד יחידות התיישבות, קיבוצים גדולים וקבוצות קטנות, מוגבלות במקום ובמספר, בתנאי שכולם ישתתפו יחד באספקה שוויונית, קומונאלית, ארצית בקומונה אחת ובקופה משותפת. לא רק שהגדוד הוא קיבוץ ארצי, אלא שהשיתוף המלא והשוויון המלא הם

39. על ענייני עין-חרוד, תל-יוסף, תמוז תרפ"ג (יוני-יולי 1923).

ארציים ומקיפים את כל היחידות. בתפיסה זו היה הגדוד קיבוץ ארצי ראשון ולא היה כדוגמתו אחריו. מבנה קומונוטארי זה אין למצוא לו דוגמה לא בתוכניות הקומונוטאריות של רוברט ואון, לא בפאלאנסטר של שארל פורייה ולא כל־שכן בתפיסות של לואי בלאן, לגבי 'ארגון העבודה'. לפי ניתוחו של אלקינד מתכוונת השיטה הקומונוטארית הארצית הזאת לבטל את 'השוק ואת שיטת החילופין' ולצבור הון בכוחות עצמה:

לייצר את החברה המספקת את צרכיה השונים מתוצרת עצמית ומחלקת את התוצרת הזאת בין חבריה בלי האפארט הבורגני הקפיטליסטי, ויחד עם זאת מגדילה את הערך של ההון הלאומי על־ידי מחזור פנימי בלתי פוסק של חלקו הגדול שאינו מוצא כלל לשוק החיצוני. במובן הלאומי... ההספקה הקומונאלית של היצרנים השונים הוא הפתרון כמעט היחידי של שאלת מחירי השוק בחילופים בין יצרנים ממקצועות שונים, מפני שהיא בכלל מבטלת את השוק ושיטת החילופין.

המטרה היא לנצל את ההון הזה לייצירת המשק החקלאי העצמי. אלקינד לא ביטל בכך את ערכה של התיישבות העובדים באמצעות ההון הלאומי; הוא רק שאף לכלול אותה בקומונה צרכנית, כלל ארצית ושוויונית.⁴⁰ תפיסת הגדוד, כפי שהוגדרה על־ידי אלקינד ביולי 1923, היתה ייחודית ומהפכנית במסורת השוויוניות והשיתוף בארץ, אם כי הרעיונות שהובאו במובאה הנ"ל – השאיפה לעקיפת השוק הקפיטליסטי, לצבירת הון עצמי על־ידי ריכוז המחזור הפנימי וההספקה של היצרנים השונים על־ידי חליפין פנימיים עד כדי ביטול השוק ושיטת החליפין הקפיטליסטית – לא היו זרים לאנשים כלבקוביץ, טבנקין ובן־גוריון. גם בתולדותיהן של תנועות פועלים אחרות – אנו מוצאים אישים שהגו רעיונות דומים, אם כי לא במתכונת של קומונה כללית של כל העובדים. בהקשר זה מן הראוי להזכיר 'בורסת העבודה הישירה' של רוברט ואון משנת 1832 בבריטניה.⁴¹

בלחץ הסכסוך מסביב לענייני עין־חרוד, נראה כי נוצרה לפחות להלכה תודעה של זהות בקרב הגדוד, או בקרב רובו של הגדוד, והיא תודעת הצורה הקומונוטארית הייחודית שלו. היה זה מעין רדיקליזם ופונדמנטאליזם שוויוני קומונוטארי. ממילא מובן, כי עמדת ההתנגנות של הגדוד לנוכח ההתערבות של הוועד הפועל של ההסתדרות בעניינים שנחשבו כעניינים פנימיים של הקיבוץ־הגדוד, חיזקה בגדוד את הפטריטיזם הקיבוצי־גדודאי ואת תודעת הזהות. אולם התפיסה הקומונוטארית עצמה, כפי שפותחה על־ידי אלקינד, נראתה מופרכת וזרה בעיני לבקוביץ, שהתנגד בכל תוקף ל'קופה מרכזית', היינו לעצם הרעיון של קומונה כללית.⁴² טבנקין האשים את הגדוד ב'אי תפיסת האופי ההתיישבותי של תנועתנו' והוסיף:

40. אמנם, אלקינד מצייך, כי היתה בגדוד דעה שהזירה לא לבנות את המשק החקלאי על יסוד תקציבים של המוסדות המיישבים, ועל כן יש ליישב בחקלאות כ־60 איש בלבד; אבל הרוב הסכים שיש לתבוע מאת ההסתדרות הציונית שתאפשר 'ניסיון של התיישבות במסגרת גדול באמצעות קרן היסוד' (ועל ענייני עין־חרוד, עמ' 8). יתכן כי כבר בשלב מוקדם הצטרפו לגדוד יסודות מסוג מ.פ.ס. או פ.ק.פ.

41. ראה, למשל, ג.ד.ה. קול, תולדות תנועת הפועלים באנגליה, הוצאת הקיבוץ־המאוחד תש"י, עמ' 84.

42. מחיינו, גליון ל', כ"ב סיוון תרפ"ב, 18 מאי 1922.

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

התפיסה של מקום ההתיישבות בתנועה הקיפה יותר את האנשים הישנים מאשר את החדשים והיתה יותר מותאמת לתפיסת המפלגה ותפיסת ההסתדרות.⁴³

בשבת תרפ"ד (פברואר 1924) טען טבנקין כי 'בשביל הגדוד המשק [ההתיישבות - א.מ.] הוא רק בסיס צדדי. השאיפה היא יצירת כוח המרכז הרבה אנשים'.⁴⁴ אולם יהודה קופילביץ טען עוד בסיוון תרפ"ב (מאי 1922) ל'איחוד המשק', היינו שלילת קיומם של שני משקים, זה של ההתיישבות וזה של העבודות הציבוריות, ותבע משק אחד בלבד, ולשם כך יש צורך שהקומונה הכללית בגדוד תחייב, כפי שטבנקין עצמו הסכים, 'שכל חברי הגדוד יחיו בתנאים שווים הן באכילה והן בהלבשה, עזרת הורים ועוד'.

למותר להדגיש כי שיתוף ושוויוניות בקנה-מידה ארצי, בקיבוץ הארצי כולו ומעבר לו, לא היו ידועים, ובוודאי שלא היו מקובלים, על אנשי העלייה השנייה, אלה יזמו לעתים, כיחידים או כקבוצות קטנות, בקנה-מידה מקומי ונפרד, מפעלים של עזרה הדדית קואופרטיבית ושוויונית, אך לא בקנה-מידה המקיף את כל החברה, ולא בצורה של תנועה קיבוצית ארצית במתכונת של קיבוץ ארצי. מבחינה זו היה הגדוד הוויה קומונוטארית בפני עצמה. יתירה מזו, ההבדל בתפיסה הקומונוטארית בינו לבין אנשי העלייה השנייה ביטא הבדלים עמוקים יותר בגישה ובדימוי. לפחות חלק מאנשי הגדוד ומנושאי-דברו ראה את תדמית החברה העובדת המתגשמת בארץ בדמות הקומונה הכללית, וקשר עם עצם הפעולה החלוצית הצינונית, כפי שחש לויטין כבר בצעדיו הראשונים של הגדוד, בהגשמת הקומונה הכללית. ההתיישבות עצמה והקונסטרוקטיביזם הצינוני-חלוצי נתפסו כוהים ודבוקים בהגשמת התדמית הקומונוטארית הזאת. ואילו לגבי אנשים כלבקיוביץ או כטבנקין היתה כל נקודה התיישבותית בפני עצמה בחזקת ערך בהגשמת הקונסטרוקטיביזם הצינוני-חלוצי. הדימוי החברתי והקומונוטארי שלהם היה איפוא שונה, אם כי עד מהרה פיתחו גם טבנקין וגם ליבנשטיין משהו מעין אקסקלוסיביזם קיבוצי-שיתופי, לפחות כאידיאל החברה העובדת, - בפרט ביחסם למושב - לנוכח גלי היוזמה הפרטית בעיר שהתגברו עם בוא העלייה הרביעית.

ג. אתוס השוויון והאחריות ההדדית בראשית שנות העשרים

כבר נאמר כי הרדיקליזם הקומונוטארי-שוויוני, שהתפתח בגדוד או בחלק ממנו, חרגו מעבר למתחייב מן האילוץ המידיים התכליתיים במציאות הכבישים והעבודות הציבוריות, והגיעו למדרגת אוטופיה שנועדה לשוות צורה מסוימת לחברה העובדת בארץ כולה. אולם אין לשכוח, כי תודעת השוויונות, העזרה ההדדית, האחריות ההדדית והשיתוף לצורותיו השונות היתה בחזקת מקובלות ומוסכמות בחברת הכבישים, וכן גם השאיפה לתכנון החברה

43. י. טבנקין, 'הפרובלימות של הצינונות הסוציאליסטית', הרצאה בסמינר המפלגה בנהלל 22.7.1932, ארכיון הקיבוץ המאוחד, מיכל 1, תיק מס' 2.

44. ישיבת מוכירות הקיבוץ, כ"ו שבט תרפ"ד (1 בפברואר 1924) ארכיון הקיבוץ המאוחד, מיכל 2 תיק 6/א.

העובדת בדמות האידיאלים האלה. אלה היו שייכים ל'אקלים' החברתי - היינו לאקולוגיה החברתית-תרבותית בזמן ההוא; הם היו בגדר תרבות מקובלת ואפילו מושרשת בקרב חלקים גדולים של ציבור העובדים בארץ, גם כאשר היה פער בין ההלכה והמעשה. כבר הוזכרו לעיל ההחלטות בדבר 'השוואת המחירים' בקנה-מידה ארצי, החוזרות ונשנות במועצת ההסתדרות ובכינוסים של העובדים בכבישים ובעבודות הציבוריות, בשנות העשרים הראשונות. 'השוואת המחירים' אין פירושה עדיין שיתוף או שוויון גמור בהכנסה, אולם היה בה משום אמת-מידה לחלוקת הכנסות, אם אמנם היו הכנסות.

הקופה המשותפת היתה גם יסוד-מסוד לצורות שונות של התארגנות בקבוצות ובחבורות. כך, למשל, נאמר בהצעת החוקה של 'חבורת העמק', שהיא בת-זמן לגדוד, כי 'חלוקת פרי העבודה בחבורה מבוססת על עבודה משותפת והשוואת תנאי העובדים הצריכים להיות לעיקרי חברת העבודה'. אך 'חבורת העמק' לא הרחיקה לכת בהיקף השוויון ובתוקף השיתוף כפי שעשה הגדוד.⁴⁵ אולם ההצעה המרחיקה לכת ביותר במגמת השוויונות והשותפות, אם כי לא תאמה את הניהול העצמי הדמוקרטי, כפי שטופח בהלכת הגדוד, היתה זו של דוד בן-גוריון באלול תרפ"א (ספטמבר 1921) אשר הוצעה לוועידת אחדות-העבודה. הצעתו נועדה לשנות את מבנה ההסתדרות, כפי שהתווה בוועידת היסוד שלה, ולעשותה ל'חברת עובדים' שיתופית - היינו להפוך את ההסתדרות מארגון להשגת יעדים ישוביים ומקצועיים למעין קומונה כללית של פועלי ארץ-ישראל.⁴⁶ וזאת לשון ההצעה:

כל משקי הקבוצות החקלאיות והקואופרטיבים העירוניים לתוצרת ואספקה, על כל רכושם, עוברים לרשותה הגמורה של הסתדרות-העובדים הכללית. היבול ופרי התוצרת של משקי הפועלים בעיר ובכפר הם קנין ההסתדרות... כל הפועלים בעבודות הממשלה, ההסתדרות-הציונית, החברות הלאומיות ובעלי הרכוש הפרטי - עובדים מטעם ההסתדרות הכללית ומשכורתם נכנסת לקופת ההסתדרות.

כל צורכי העובדים - מזון, הלבשה, מעון, תרבות, רפואה, חינוך ילדים וכו' מסופקים על-ידי ההסתדרות ועל חשבונה... עד שמצב העבודה והמשק יאפשר השוואה גמורה של תנאי חיי הפועלים בכל הארץ, קובעת ההסתדרות מפקידה לפקידה מינימום ומקסימום של מחירי העבודה לפי תנאי המקום והזמן.

לשוויונות מסוג זה לא שאף אפילו הקומוניזם הבולשביסטי המהפכני. ההנמקה להצעה קיצונית זו היתה רציונלית בתכלית, בתנאים ובהלכי-רוח ששררו בזמן ההוא. יתירה מזה, היא חזתה את הבאות בצורה מדויקת למדי. בן-גוריון חזה את הסכנה של היתפסות העובדים עצמם לצורות קפיטליסטיות, למניעים ולתמריצים שמקורם בפסיכולוגיה של הקפיטליזם, היינו לאתוס הקפיטליסטי ולתרבות הקפיטליזם - גם במה שכונה הסקטור הציבורי של

45. ראה הצעה לחוקת 'חבורת העמק', ארכיון הקיבוץ המאוחד 1, מיכל 2, תיק 6 א'.

46. קונטרס צ"ב, כרך ד', אלול תרפ"א.

דמיון הקומונה הכללית של פועלי ארץ-ישראל ומשמעותו

העובדים, ולא טעה. גם טבנקין ורבים אחרים ראו מגמות אלה. הצעתו של בן-גוריון נועדה למנוע את התופעה הצפויה הזאת, והרי דבר הנמקתו:

הקואופרטיבים העירוניים, שרובם הם מיסודה של הקפא"י, הם למעשה משקים פרטיים של קבוצת שותפים המנצלים לא פחות מכל משק רכושני את הציבור ובתוכו את העובדים. שלטון קפא"י ברכוש הקואופרטיב אינו אלא פיקציה משפטית... משקי הקבוצות החקלאיות אינם משמשים להנאת כל ציבור העובדים ולהבטחת קיומו בעזרת תוצרת חקלאית... אלא הם קנינים הפרטי של חברי הקבוצה... חברי הקבוצה עתידיים, בהכרח הנובע מתוך טבעו של המשק הפרטי, לצאת ולהיבדל מתוך מעמד הפועלים... אין קנין הלאום בקרקע [של המשקים - א.מ.]. אלא פיקציה משפטית... שאלת המשפחה, עבודת פועלים שכירים, הגרעונות וכו' אין להם פתרון בתוך הקבוצה הפרטית... 'המשביר'. אף הוא אינו אלא חברת הספקה רכושנית ביסודה.

כל התופעות האלה יימנעו, לפי הצעת בן-גוריון, על-ידי השליטה המלאה של ההסתדרות על התוצרת של העובדים, על הכנסותיהם ועל רכושם, לשם אספקה משותפת, אם גם לא שוויונית במלואה. ואילו שליטה פרטית, ואפילו קבוצתית-קבוצית וקואופרטיבית, עשויה להוליך לצורות רכושניות ולאינטרסנטיות צרה, בניגוד לשירות לכלל ולאינטרס של הכלל.

הקומונה הכללית של הגדוד נוסדה מראשיתה על מנת למנוע אותן סכנות שמנה בן-גוריון, אך בדרך השוויון המלא והניהול העצמי הדמוקרטי, ללא הריכוזיות הנובעת מהקניית כל הסמכויות לוועד-הפועל של ההסתדרות.

בהצעת בן-גוריון באה לידי ביטוי תפיסתו הריכוזית הכוללנית. כבר בוועידת לונדון, ב-1920, שאף בן-גוריון לרכוז את השליטה והפיקוח על משק העובדים ויוזמותיו לא בידי הקואופרטיבים, קבוצות העובדים ומפעלי המשק האחרים של העובדים, אלא בידי הנציגות של כלל העובדים, היינו - הוועד-הפועל של ההסתדרות העתידה לקום. יהיו כוונותיו של בן-גוריון אשר יהיו, ברור כי לא היה אפשר להביא הצעה כזאת לפני הציבור לולא היתה לה אחיזה כלשהי בתודעת הציבור, באתוס שלו ובתרבותו.

יתירה מזו, תוכניתו של בן-גוריון כמוה כרעיון הקומונה הכללית, כפי שהסבירו אלקינר, נועדו לצבירת הון עצמי של העובדים, לריכוז מחזור ההוצאות של הפועלים במעגל הפנימי שלהם, כדי לעקוף את השוק הקפיטליסטי והחילופין הקפיטליסטיים, וכדי לפתח משק עובדים בכוחות עצמיים. כל זאת - כדי להיחלץ מן המבנה הקפיטליסטי ומן התלות בתקציבים הזעומים של ההסתדרות הציונית, שהיתה נתונה במצב של אין-אונים ושיתקה את ההתיישבות העובדת - לא במעט מתוך עוינות לעצם הניסיון החברתי הזה בעודו בראשית דרכו.

היוזמה העצמית, כמו גם השוויונות והשיתוף, היו ונשארו מתכונות היסוד של הקונסטרוקטיביזם הציוני-החלוצי. מבחינה זו התפתחה - ולו מכוח הצרכים התכליתיים ובאופן פראגמטי - הציונות הקונסטרוקטיבית-החלוצית לאתוס חברתי ולאורח-חיים. היא עיצבה טיפוס של אדם והתנהגות חברתית מסוימת, למרות הסכסוכים והפילוגים. דגניה,

עין-חרוד, תל-יוסף, בית-אלפא ומשמר-העמק לא היו שמות של מקומות, אלא דפוסים התנהגות חברתית ודפוסים לעיצוב טיפוס של אדם. יתירה מזו, בדפוסים אלה ובמאבקים של העובדים בהסתדרות הציונית עוצבה השקפה מסוימת על הדרך לבנין הישוב היהודי בארץ, על צורת החברה העובדת, היינו - על שיטה מיוחדת בהגשמת הציונות.

ההנמקות בדבר הקומונה הכללית, היו רציונליות, שכן נועדו למנוע התפתחויות צפויות שהוכחו עד מהרה כריאליות, ואשר העסיקו את ההסתדרות במשך כל זמן קיומה; כן התייחסו ההנמקות למצבים ריאליים קיימים, עוד בזמן אמירתם. 'האוטופיזם' שבהצעות אלה נעוץ אולי בצד הפסיכולוגי, בפער שבין הרציונלי לבין אפשרויות מימושו בתנאי זמן נתון; הוא נעוץ גם בפער שבין הרציונלי לבין מידת יכולתו ונכונותו הפסיכולוגית של הגורם האנושי להתנהג ולפעול מרצונו החופשי לפי קנה-המידה הרציונלי. מה שהכשיל היתה אי-נכונותם של העובדים עצמם - לפי האינטרסים המידיים שלהם, כהווייתם - לקבל את המשטר הצפוי והנכסף בצורתו הקיצונית - הקומונה הכללית, אם בנוסח אלקינד ואם בנוסח בן-גוריון. בעיית הפער, במובן זה בין הרציונלי שבאוטופיה לבין אי-הרציונליות שבמציאות, שרירה וקיימת תמיד בכל עת.

זאת ועוד: הרעיונות והתחושות שתוארו לעיל, בהדגשת הזהות והתרבות של הגדוד, היינו: רעיונות הניהול העצמי של העובדים ושליטתם המלאה במשק שהם בונים, ההתנגדות לאפטרופסות מכל סוג שהוא, הרצון לקבלנות עצמית ולאחריות עצמית, לשיתוף ולעזרה הדדית, ועד לעקרונות הלאמת הקרקע ואמצעי הייצור - כל אלה הנם מיסוד ההתיישבות העובדת הלאומית והקומונה. אתוס זה רווח בקרב תנועת הפועלים העברית מתחילתה, למן אנשי העלייה השניה עד להגדרת התוכנית של אחדות-העבודה וההסתדרות, למן א.ד. גורדון ודגניה עד לתוכנית המשלחת של הברית העולמית של פועלי-ציון, ועד לתוכנית המקורית של בן-גוריון בדבר חברת העובדים. גם הרעיון היסודי לעקוף את המשק הקפיטליסטי מלכתחילה ולהשתחרר ממנו על-ידי ייצור אספקה ומימון של הפועלים, היה מקובל בקרב אנשי העלייה השניה ובתקופתה. יתר על כן, מגמות דומות אופייניות לתנועת-פועלים בעמים שונים בשלבי הבראשית של התחברותם והתארגנותם. דוגמה בולטת לכך היא תנועת הפועלים האנגלית.

הגדוד קלט את המושגים, המטרות וצורות ארגון אלה, שפותחו כבר על-ידי קודמיו בארץ וסיגלן, הרחיבן ושינה אותן לפי דמיונו ולפי תנאיו - עד לגיבוש הנוסחה של קומונה כללית לכל העובדים. עם כל מקוריותו, ראשוניותו ותנופת דמיונו, היה הגדוד יליד של שלב מסוים בהתפתחותה של תנועת העבודה העברית. הוא התחבר ופעל ברוח הערכים, המטרות והתחושות שהיו לרוונטיות, כלומר מוסכמות או מקובלות על בני התקופה, לאמור - ברוח האתוס של סביבתו החברתית-תרבותית,⁴⁷ גם בהתנגשותו עם אנשי העלייה השניה

47. מושג האתוס של סביבה חברתית-תרבותית ניתן לקביעה בשיטות מחקר כמותיות ואינו, לפיכך, בגדר של ספקולציה או הפשטה. הקורא מופנה, למשל, לספר R.A. Bauer, M.I.T. *Social Indicators*, ed. Press, 1966, פרק 2 עמ' 94. בטבלה נמדדות המטרות החברתיות, כפי שהן באו לידי ביטוי בפניות אל

ועם ההסתדרות ואפילו בכפירתו, כאשר תעה ויצא ל'תרבות רעה', נשאר בתוך בני תקופתו, כאחד מהם, בן תרבותם החברתית והמוסרית.

ועוד זאת: גם המינוח, הסמלים והכינויים שבהם השתמש הגדוד, כבר רווחו לפניו, ולאודווקא בכבישים ובעבודות הציבוריות. והרי כמה דוגמאות: עוד בזמן מלחמת העולם הראשונה נוסדה בפתח-תקוה 'הקומונה הכללית' של פועלי פתח-תקוה.⁴⁸ המונחים 'גדוד העבודה' ו'צבא העבודה' היו ידועים. לדוגמה נזכר את הרעיון של 'לגיון-העבודה' שנוצר ב'השומר'; ואילו בקונטרס כ"ז, ז' אדר תר"פ (26 בפברואר 1920) מובאת כתבה על נאומו של טרוצקי ב'כנסיה הכלל-רוסית של הסובייטים הכלכליים', שבו דרש להפוך בהדרגה את הצבא האדום... לצבא עובדים, ואף הודיע כי ארגונו של 'צבא-העבודה' כבר נמצא בשלב ביצוע. ואשר לשלילת המפלגות על-ידי י. טרומפלדור וקריאתו לאיחוד בלתי-מפלגתי בטבת תר"פ (ינואר 1920),⁴⁹ הרי כבר בי"ט באב תרע"ט (15 באוגוסט 1919) פרסמה קבוצה שהתקראה 'עולי פולניה החדשים' קול'קורא, שבו הדגישו כי אינם רוצים עוד להיות 'כלי משחק של מפלגה זו או אחרת'.⁵⁰ הם אמנם לא קראו לאיחוד בלתי-מפלגתי, אבל מורת-הרוח מן המפלגות וה'בירוקרטיה' שלהן היתה כנראה שכיחה בין העולים, ורבות העדויות לכך. קיצורו של דבר, הגדוד חידש, ואפילו הפתיע, התסיס ועורר התנגדות, אבל לא היה זר בסביבתו; להיפך, מן הרגע הראשון היה חלק מן האקולוגיה החברתית-תרבותית בציבור העובדים ומן האתוס החברתי שלהם, עקב הכשרתו החלוצית והמסורת החלוצית עוד בחוץ-לארץ.

נוכח העובדות והעדויות המובאות לעיל, ירשה לעצמו המחבר לשאול שאלה שאין עליה אלא תשובה ספקולטיבית: מה הרגישו וחוו אנשים מן הגדוד בדבקותם בסיסמת הקומונה - ובפרט הקומונה הכללית, מעבר לכל הרציונליזציות המובאות? שלא כאנשי השומר-הצעיר, שהעמיקו לתת ביטוי לרגשותיהם ולחוויותיהם על דרך הווידוי, ההתוודעות והרגש, לא נשתיר בידנו חומר מסוג זה ממקורות הגדוד, אלא במעט ובמרומז; אך נוכל לדמיין ולנסח את השאלה בצורה היפותטית כך: מה עשוי היה להתרחש כאשר חומר אנושי מן הסוג של אנשי הגדוד וצעירים אחרים מן העלייה השלישית, נושאי הדמיון הנלהב של חלוצים כובשים ומגינים ושל אוונגארדיות, נתקל בהתקהלות האנונימית,

האומה בארה"ב, כמנוסח על-ידי ועדת הנשיא האמריקני, בין השנים 1794-1964. מן הטבלה מתברר, למשל, כי נושא השוויון בוטא בין השנים 1794-1894 ב-3% מכל הפניות, ואילו בין 1954-1964 לא נזכר כלל. אך הנושא 'צמיחה כלכלית' העסיק 1% בתקופה הראשונה הנ"ל לעומת 26% בתקופה האחרונה הנ"ל; הנושא בריאות ורווחה לא תפס כל מקום בתקופה הראשונה, אך נזכר ב-7% מן הפניות אל האומה בתקופה השנייה. בשיטות מסוג זה היינו יכולים לתת ביטוי גם למה שכונה לעיל האתוס של התקופה בתנועת הפועלים העברית, ולהשוותו לאתוס של תנועות פועלים אחרות בשלבי הבראשית שלהם, או לאתוס של העובדים בארץ בתקופות אחרות.

48. קונטרס, כ"ב, כ"ד בשבט תר"פ (13 בפברואר 1920).

49. קונטרס, י"ח, טבת תר"פ (9 בינואר 1920).

האטומיסטית, האמורפית והארעית בעבודת הכבישים, במציאות שבה האדם זנוח ומשולל תקוות המחר?

מאיר יערי נתן ביטוי נרגש, על-פי דרכו וסגנונו בלשון התמונות המקורית שלו, לתחושותיו בהיותו בכבישים, בחודשים הראשונים לחייו בארץ;⁵¹

קללה ומרי פורצים מלבנו. רק ההזיה והדמיון הביאו רפואה-מה בעד הריקנות הזאת... הרגשת עצמך אחוז בצבת מכונת הרעב המשוחה זיעה, מעלה צנחה ועמל, כשאתה לועס לחם וריבה, שכר 8-10 שעות עבודה ביום. לא תהא אלא זבל לסוסת החברה הזוחלת בצעדי-צב. לשווא תעמול, מסכני; לריק תחלום את חלומותיך השמימיים, תאבד אהבתך והנאתך, הרי זו לא מלחמה ביסודות עוינים על תחיה, אלא אבדן חסד האל...

ועוד:

במחנה 200 גרונות שרו בקול רם וזייפני, בחורים ובחורות רקדו... הריקוד הזה הוא הטירוף של ה-Verdränger, שירה צרודה זו היא האורגיה היחידה שבה ימצא הקלה... אותו הפועל המתנודד על רגליו לועג לעצמו באמצעות הריקוד: אתה רוקד, שר, אתה השיכור המסכן; כמה יש בזה מאזוכים המוני.

אלקינד, כאמור, סגנונו שונה לגמרי: פראגמטי, יבש קמעה, פרוזאי וחסר מטאפורות וציוריות. אף הוא דיבר על הצורך לעקור את 'הפסיכולוגיה של הנווד' ועל חוסר הדאגה של האנשים בכבישים ל'סידור חייהם'; יתירה מזו, בדו"ח שהוגש לקיום חמש שנים לגדוד הציג בלשונו הוא את תקופת החלוציות בכבישים ו'הפקרות' החיים כהתעלמות גמורה מן החיים, כתהליך של הדחקה (Verdrängung).

אין ספק כי בתיאורו רב העוצמה של מ. יערי, ואולי גם בדבריו המאופקים של מ. אלקינד, נשמעת הנימה של מה שמוגדר במונח הצרפתי ה-Ressentiment, שתרגומו קשה, - היינו רגש העלבון, עיוות הדין, ההיפגעות, רגש הקיפוח של תכלית החיים עד כדי עוינות, נקמנות, שנאה והסתגרות בתוך מחיצות המוגנות מפני הסביבה. גם המושג האנגלי Outrage מבטא חלק מן התחושות האלה. 'אידיאולוגיה ותחושת עלבון (Outrage)', יש ביניהן סמיכות.⁵²

50. קונטרס, י"ט אב תרע"ט, מכתב א' (15 אוגוסט 1919).

51. א. מרגלית, השומר-ההצער, מעדת נעורים למארכסזים מהפכני, עמ' 84-85; מאיר יערי, בדרך ארוכה, 1947, עמ' 7-16.

52. על המושג Ressentiment בצורתו הנרחבת ועל כל גווניו ראה: M. Scheler, *Ressentiment*, 1961; Free Press, Ch. 1. וכן ביחס לאידיאולוגיה ו-Outrage ראה: D. Apter, Ed. *Ideology & Discontent*, 1964.

לא יכול להיות ספק שבמסכת היחסים המסובכת ורבת-הפנים של הגדוד עם ההסתדרות והמפלגה השלטת במשך השנים, ובעצם תהליך ההשמאלה שהתפתח בקרב, היה הרבה מן הנאמר במושגים ה"נ"ל, היינו מן ה-Ressentiment וה-Outrage. חבר חלוצים ממוצא 'בעל-בית', בעלי דמיון יוצר ותודעת יעודם הלאומי-מהפכני, נדחקים אל שולי החברה, בצידי דרכים עוד בתקופת הכבישים, ועוד יותר לנוכח עלייתו של ההון הפרטי. יתכן איפוא, שהדימוי של הקומונה הכללית נועד להציל את הדימוי העצמי ולהפוך את ה-Ressentiment ותחושת אין-האונים לתיקון שביצירה. יתכן גם כי הקומונה הכללית נועדה להבטחת הזהות, הוודאות, להבטחת סדר דברים קבוע וניתן לחיזוי. במקום האספסופיות, האטומיזציה והנוודות בכבישים - חתירה ל'דימוי של עולם משכנע במידה מספקת כדי לתמוך בחוש הזהות של הקולקטיב ושל היחיד', ועל-ידי כך גם 'בעוצמת האני שלהם',⁵³

בלשון פשטנית הסביר זאת מ. זלצר מאנשי החבורות:

הגדוד בהיווצרו לא תבע רבות מחבריו, אף שתבע תביעות לאין שיעור לגבי חיי האדם במציאות הקיימת: חיי שוויון כלכלי מושגים [צ"ל מושגות - א.מ.] על עזרה הדדית... מחנות שלמים הועמדו בראשונה בפני העבודה בכבישים והכרח סידורה. חומר העובדים ההיוולי לא עצר מעמד לשלוט בה. שרר אי-סדר בחיים ובעבודה. והנה גמלה ההכרה במוחות רבים שלמען עתיד התנועה יש צורך לעצב דמות למחנות אלה - לגבש תא ארגוני... אז הושלכה גם הסיסמה של קומונה כללית לפועלי ארץ-ישראל.⁵⁴

ודאי שאנשים ברמת ההשכלה, היכולת האינטלקטואלית, המחשבה והיצירתיות, מסוגו של אלקינד ואחרים מבין חבריו, עשויים היו לפתח רגשי Ressentiment במגע עם מנהלי העבודה בכבישים ואף עם מנהיגי ההסתדרות, שלא תמיד גילו הבנה ל'איכות האנושית' הניצבת לפניהם.

יתכן, כי מן המקורות האלה נבעה, לפחות בחלקה, גם היצירתיות האידיאולוגית והלהט לחידושי דרך של חלוצים צעירים אלה. בכך יש להסביר את תופעת 'האידיאולוגים-המנהיגים' כמו מ. אלקינד, ד. הורביץ, מאיר יערי ואחרים מקרב אנשי העלייה השלישית. אכן, רשאים אנו לכנות בוודאות את השנים האלה ומעבר להם, אולי עד קום המדינה, במונח 'עידן האידיאולוגים והאידיאולוגיות' בתנועת העבודה העברית, כאשר כל גל עליה חלוצית לארץ נושא ומביא אידיאולוגים ואידיאולוגיות משלו. (דוגמה בולטת ומאוחרת יותר - פנחס לבון, למשל).

53. ראה בעניין זה, E. Erikson. *Young Man Luther*, 1958. גם תחושות משוערות אלה של Ressentiment ניתן לחקור ולוודא בשיטות ניתוח, כפי שהוזכרו בהערה מס' 47. מחקר כזה היה מעמיק את הבנת הצורות החברתיות והתרבותיות בתנועת העבודה בארץ.

54. הפועל הצעיר, מס' 48/47, 18 בספטמבר 1925.

אם נעזו להציץ עוד אל הבלתי־יודאי, על דרך ההשערה, הרי מן הראוי להזכיר כי צעירים אלה נמצאו עדיין בתהליך ההתבגרות, במובן של קבלת תפקידים, מעמד ואחריות בחברה החדשה בארץ, ואף בחברת המוצא בגולה, שהרי מפאת גילם וגיל עזיבתם את הגולה טרם נשתלבו בכל צורה שהיא בחיי המעשה. הדבר בולט לגבי השומר־הצעיר, שהרי הם באו מתנועת הנוער, ו'ניסיון החיים' היחיד שלהם עוצב בזמן המלחמה, בתנאי הקיום הארעי שבתקופה זו. קשה, איפוא, לתאר כי חלוצים אלה, לפי הכשרתם, השכלתם וחוויותיהם יכלו להשלים עם מצבם, לקבל את המוסכמות ולראות את עצמם דרך קבע בדמות סוללי כבישים נוודים, משרתים במחנות הצבא הבריטי ופורקי פחמים מאניות, או להשלים עם הקיפאון בהתיישבות עקב משברה של ההסתדרות הציונית. דרושה היתה להם באופן חיוני פרספקטיבה.

הקומונה הכללית יצרה פרספקטיבה ומיתוס, שהקנו ביטחון וודאות בתוך מציאות בלתי בטוחה ובעייתית. אולם הפער התמידי, בכל שנות העשרים, שבין הפרספקטיבה למציאות, הוא שהתסיס וזעזע את הגדוד ביחסיו עם ההסתדרות, ובפרט מבהיגת זיקתו לעצם ההגשמה הציונית ולבנין הישוב בארץ, וגרם לתופעת הפוליטיזציה בגדוד.